

שינויי עריכה

בין הקטעים והפרקים האחדים הנשנים בכה"ק, נמנים גם דברי מ"ב כד, יח-כה, ל, הנשנים בירמיה נב; וחלק מהם, דברי מ"ב כה, א-יב נמצאים גם פעם שלישית בשינויים בירמיה לט, א-ב, ד-י. בנידון מקומם המקורי של הדברים, כבר העירו מפרשים ראשונים (רד"ק ואברבנאל בבאורם לירמיה נא, סד) ואחרונים, שמקורם במ"ב, ולא בירמיה. ויש ראיות מכריעות לדעה זו: א) דברי ירמיה נב אינם קשורים בענינם לדברים הקודמים. ב) הספור מתחיל מראשית ימי צדקיהו, כאלו ספור חדש לפנינו, ע"ד מאורעות שלא נזכרו כלל קודם. זה מתאים לספר "מלכים", אבל לא ל"ירמיה" שהרבה נאמר שם לפני זה ע"ד צדקיהו. ג) סיומו של הפרק הקודם, נא, בדברים, "עד הנה דברי ירמיהו" (נא, סד), מוכיח סיום הספר, אם בתור הערה של עורך, להבדילו מהפרק הבא אחריו שהוא חיצוני, או כהערה של קורא בצדי העמוד, שהספר נסתיים בתיבה "ויעפו", והדברים, "ויעפו" - ירמיהו מאוחרים, ונספחו אח"כ לפנים (הצעת עהרליך. ובשבעים נעדרים, "ויעפו" - ירמיהו). סיום זה מורה לפיכך שדברי נב' הנם הוספה ל"ירמיה". ד) הנושא של הספור, המלך צדקיהו, מתאים "למלכים", ולא ל"ירמיה", שנושא הספורים הוא ירמיהו. ה) צורת ההרצאה של הספור מתאימה לצורת ההרצאה של הספורים ב"מלכים" (עיין נב, א). ו) הספור נמשך ע"ד מאורעות שאירעו זמן רב אחרי החורבן, אחרי גמר פעולתו הנודעה של ירמיהו, היינו, הוצאת יהויכין מבית כלאו והרמת כבודו (נב, לא-לד). ספור זה מתאים כהמשך של הספורים ע"ד המלכים בספר "מלכים". ז) הדברים הדנים בקיצור ע"ד פקידות גדליהו וההרגו (מ"ב כה, כב-כו) הנוסדים על דברי ירמיהו (מ, ז-מג, ז), קשורים בענינם למסופר קודם, בעוד שבירמיה נב' הם נעדרים משום שהמאורעות הללו כבר נאמרו שם קודם בהרחבה, וכדי למלא מקומם של הדברים הנשמטים הוסיפו שם דברי כט-ל, שלוקחו מאיזה מקור אחר. ודברי ירמיה נב, כט-ל, לא היו בודאי לפני עורך "מלכים", שאם היו כי אז לא היה משמיטם. ח) ההשקפה המובעת ע"ד צדקיהו שעשה "הרע בעיני ה' ככל אשר עשה יהויקים" (נב, ב), מתאימה לתאור המלכים הרגיל והשגור ב"מלכים" (עיין מ"ב כג, לב; כד, ט, ועוד). אבל מתנגדת למסופר ע"ד צדקיהו ב"ירמיה", שלפיו היה צדקיהו רפה רוח ורצון, ובלתי מתאים למלוכה, ביחוד בשעת משבר

מדיני, אלא היה איש ישר, ולא חוטא ופושע כיהויקים. ט) בדברי „ירמיה“ נב לא נזכר כלום ע“ד ירמיהו, כמו שלא נזכר שמו של ירמיהו ב„מלכים“ (ירמיהו נזכר בדהי"ב לו, יב, כא–כב), משום שהשקפת עורך „מלכים“ לא צידדה בזכותו של ירמיהו, פעולותיו והשפעתיו. דברי נב', אינם לפיכך חלק מקורי מספר „ירמיה“, שלא יתכן שהנושא העיקרי של המאורעות המסופרים בספר לא יזכר כלל בספור המסכם את המאורעות. הסבה של הוספת דברי מ"ב בסוף „ירמיה“, מבלי קשר לדברים הקודמים, ואחרי שהספר כבר נסתיים, איננה ברורה, וטעמים שונים ניתנו לזה. י"א שהכניסו את הדברים בסוף „ירמיה“ להוכיח אמתות נבואותיו של ירמיהו, וכדומה לזה מצינו ב„ישעיה“ את הספור ע"ד מלחמת סנחריב ומפלתו (השווה מ"ב יח, יז–כ, יט, אל ישעיה לו–לט). אבל בספור הנ"ל ב„ישעיה“ ידובר בנידון ישעיהו, דבריו והשפעתו, *בעוד שבירמיה נב' לא נזכר שמו של ירמיהו כלל. ואם כוונת הבאת הדברים היתה להוכיח אמתות נבואותיו של ירמיהו, היו בודאי מעירים ע"ד ירמיהו ונבואותיו. י"א שמביא הדברים חשב שהנבואות ע"ד חורבן ירושלים והמקדש, ונגלות העם, הם הנושא העיקרי ב„ירמיה“, המענין את קורא הספר. מלבד זה חשב שיש כאלה שיש להם ספר „ירמיה“ ואין להם ספר „מלכים“, לכן הכניס כאן את ספור ד"י התקופה (דוהם). אבל לפי"ז היה צריך להכניס גם בתוך הספר את דברי „מלכים“ בנידון מאורעות יאשיהו, יהואחז וכו'. י"א שאפשר שהפרק הובא ב„ירמיה“ במקום הספור המקורי ע"ד סופו הטרגי של הנביא, או שהובא כאן כדי לתת צורת סיום לספר (קארניל). אבל אין אנו יודעים כלום ע"ד סופו של ירמיהו, וקשה גם לשער שפרק שספר ע"ד סופו של הנביא, לא רק יורחק מהספר שהוא קשור אליו ונחוץ לסיומו, אלא גם ישמט מכה"ק ויאבד. ואם נתכוון המביא לתת צורת סיום לספר היה צריך לסיים במאורעות שאירעו בסוף פעולתו של ירמיהו, בחורבן ובגלות (נב, כז, או ל). ונ"ל להציע שהמביא הרגיש את הנחיצות להביא את הפרק האחרון של „מלכים“ בסוף „ירמיה“ משום שינוי שחל בסידור מקומם של הספרים הנ"ל בכה"ק. לפי הסדר של הספרים הנזכר בתלמוד (כבא בתרא יד, ע"ב), שסודו בודאי במסורה עתיקה, היה מקומו של ספר „ירמיה“ אחרי „מלכים“, ואח"כ „יחזקאל“, „ישעיה“ ו„שנים עשר“, וניתן שם טעם לסדר זה, אם כי לפי זמן המאורעות היה ראוי ש„ירמיה“ יסודר אחרי „ישעיה“, משום ש„מלכים“ סופיה חורבנא וירמיה כוליה חורבנא – – – סמכין חורבנא לחורבנא“. הסדר היה לפיכך לפי התוכן, וחשבו שהתוכן של „ירמיה“ כוליה חורבן. כשספר „ירמיה“ נמצא אחרי „מלכים“, שימשו דברי „מלכים“ כהקדמה סיפורית לדברי ירמיהו. אבל סדר זה לפי תוכן הספרים (מלכים, ירמיה) נשתנה אח"כ, וזמן המאורעות שימש כיסוד

הסדר. לפי הסדר הזמני סידרו את „ישעיה“ אחרי „מלכים“, ואת „ירמיה“ אחרי „ישעיה“. ואפשר למצוא סמך בדברי בן סירא (מח, כח; מט, ו, ט, יא, יג), שהסדר הזמני הנ"ל כבר נודע, או נמצא בזמנו. כשהרחיקו את „ירמיה“ מ„מלכים“, לפי הסדר הזמני, הורגש חסרונם של הספורים שעזרו להבנת דברי ירמיהו. לספח דברי „מלכים“ אל תוך הספר לא נראה למביא לנכון, משום הפסקת דברי הנבואה, או משום שזה נחשב כהכנסת דברי חול, ספורים, בחוץ הנבואות שהן דבר ה', או בתוך הספורים ע"ד נביא ה' (מה שנעשה אח"כ ע"י מוסיף מאוחר שהכניס את דברי לט, א-ב, ד-י, כנראה מההשוואות שנדון עליהן להלן). ולספח את דברי „מלכים“ אל תחלת הספר לא רצה המביא, משום שכרגיל פותח ספר נבואות במשפט קצר ע"ד הנביא, ודבר ה' אליו. לפיכך ספח המביא את הספור ע"ד צדקיהו, שבימיו התגברה וגם נפסקה פעולתו של הנביא, לסוף ספר „ירמיה“.

אי אפשר, כמובן, לקבוע בודאות את סבת הוספת נב', ואפשר שסבות אחדות הנזכרות לעיל גרמו לזה. אבל אין כל ספק בדבר שמקומם המקורי הוא ב„מלכים“, ומשם הובאו ל„ירמיה“.

והדברים המובאים בירמיה נב', כמו שנראה מההשוואות שנדון עליהן להלן, נבדלים מהדברים במ"ב באופנים הללו: א) בשינויים בשפת ההרצאה, ב). בסתירות בנוגע לזמני המאורעות, ג) בהשלמות של דברים הדרושים לבוא במאמר, ד) ובהוספות של פרטים, לנאמר קודם באופן כללי. לפיכך ראוי ונחוץ להשוות את צורתם המקורית של הדברים לצורתם בחזרתם במקומות אחרים, לראות את שינויי העריכה, ולבאר עד כמה שאפשר טעמי השינויים, ההשלמות, וההוספות ומקורן. וע"י השוואת דברי „מלכים“ אל דברי ירמיה נב; לט, אפשר להוכיח ג"כ ע"ד מקורם, וסבת הוספתם של דברי לט, א-ב, ד-יג.

י ר מ י ה נ ב .

מ"ב כד

א. בן עשרים וגו'.

יח בן עשרים וגו'.

חמיטל וגו'. (הכתיב „חמיטל“, והקרי „חמוטל“. בשבעים ובולגטה „חמיטל“ ככתיב, בת"י „חמוטל“ כקרי).

חמיטל וגו'. (הכתיב „חמיטל“ והקרי „חמוטל“. ובשבעים ובולגטה „חמיטל“ ככתיב. בתרגום יונתן „חמוטל“ כקרי. ובנידון מובן השם, י"א ש„חמיטל“ מורכב מן תמי"טל, ומעין זה „אביטל“ (ש"ב ג, ד; דהו"א ג, ג), אבי"טל. ו„חמוטל“ מן חמוטל, בסמיכות של חמו, או מן תמות – טל. אבל

ירמיה נב

מ"ב כד

הרעיון הכלול לפי"ז בשם איננו ברור, שאיננו מביע רעיון דתי, או ציור טבעי. ואפשר ש"חמיטל" מורכב מן חס-טל, במובן של טל חס, טל בקר. ו"חמיטל" הוא בסמיכות, כמו "בני אתונו" (בראשית מט יא), ו"חמוטל" הוא בסמיכות של ו, כמו "שמואל", וכדומה. וכן גם "אביטל" אפשר מורכב מן אב-טל, אב, רענן, כמו "עודנו באבו" (איוב ח, יב). ומובן השם הוא, טל חדש. ומצינו התואר בא לפעמים לפני השם כמו "חלקי אבנים" (ש"א יז, מ), ועוד (עיין "דקדוק עברי", גזניוס-קאוטש 1894, 2, § 132).

ב. ויעש וגו'. (בשבעים נעדר הפסוק).

ג. כי על אף וגו'. (בשבעים נעדר הפסוק. ותאורו של צדקיהו כחוטא בדברי ב"ג שיסודם במ"ב כד, יט-כ, איננו מתאים לתאור של צדקיהו בירמיה, שלפיו לא היה איש רשע, אלא רפה רוח ורצון. והשווה דברי ג' אל דברי לב, לא).

ויהודה. (משמיט ב"ת היחס, שכבר נאמרה קודם "בירושלם"). השליכו (ה"א ההפעיל נקוד גם כאן בחרק, אבל מלא ביו"ד אחרי הלמ"ד, כרגיל).

יט ויעש וגו'.

כ. כי על אף וגו'.

וביהודה.

השלכו וגו'. (חסר יו"ד אחרי הלמ"ד, וכדומה לזה "לחלק" (לז, יב), "לשמד" (ישעיה כג, יא), ועוד. וה"א ההפעיל של "השלכו" נקוד בחרק, וכדומה לזה נ, לד; דברים ז, כד; כח, מח, ועוד. והדעות נחלקות אם נתקיימה גם צורה של מקור נסמך בהפעיל בחרק הה"א. (עיין דקדוק עברי, גזניוס-קאוטש 2, 3, § 53; ודריי-ווער בבאורו ל"דברים" ג, ג; ז, כד; כח נה).

מ"ב כה

ירמיה נב

ירמיה לט

א. ויהי בשנה התשיעית. ד. ויהי בשנה התשעית.
 (בכ"א, ובמדינחאי) (בשנה", הצורה
 „בשנה". ועיין ב„מנחת השי"ן, ו„התשעית"
 שי". ובירמיה כח, א; חסר יו"ד אחרי
 לב, א, הכתיב „בשנת" וכן „התשעי"
 והקרי „בשנה". אבל (לו, ט; זכריה ז, א).
 מצינו „בשנת" בצורת הסמיכות, גם לפני
 המספר הסדורי, בירמיה מו, ב; עזרא ז, ח, בכתיב
 וקרי. ועיין מ"ב יז, ו (בכ"א שם „בשנה");
 וירמיה נא, נט (קרי מדינחאי, וכי"א „בשנה")
 (ועיין דקדוק עברי, גזניוס קאוטש §128, 2, d'
 § 134, 4).

א. בשנה התשיעית וגו'. (בשנה" הצורה הר-
 גילה, ו„התשעית" חסר יו"ד, כמו בדברי נב, ד.
 ובס"א מלא (ועיין „מנחת שי"). ואיננו מתחיל כאן
 בפתיחה של „ויהי" (עיין לו, א, ט), אולי לשם
 קיצור. ובשבעים נעדרים „והיה כאשר נלכדה
 ירושלם" (לח, כח²). וגורסים כאן „ויהי בחדש
 התשעי בא" וגו', בהש- מטת מספר השנה, והיום
 שבחודש. אבל בלתי רגיל הוא שיזכיר את החודש,
 ולא יפרט את השנה, ויום שבת. והעובדא
 שדברי ד-ו, כנראה מההשוואות, מובאים מן
 נב', מטה לחשוב שהמ- ביא לא השמיט את זמן
 המאורע שנזכר שם. ויש מציעים שדברי לט'
 מתחילים בפתיחה של „והיה כאשר נלכדה
 ירושלם" (לח, כח²). שהיו מחוברים במקור
 לדברי לט, ג, ודברי לט, א-ב, ד-יג הם הוספה
 מאוחרת. ועוד נדון להלן. אחרי ההשוואות בנידון
 הדברים הנ"ל, והסדר המקורי של דברי לט).
 לצדקיהו מלך יהודה (מפרט זה משום שלא

למלכו. (אינו מזכיר שם המלך, צדקיהו, משום
 למלכו. ואיננו מזכיר „צדקיהו", משום שנוז-

מ"ב כה

שכבר נזכר קודם כד, יח).

בחדש העשירי. (בשבעים אלכס' השני").

בעשור לחדש. (בשבעים נעדרים. וביחזקאל כד, א נזכר גם כן המספר המפורט שלפנינו).

א. בא נבוכדנאצר. ("נבוכדנאצר" בנו"ן לפני האל"ף, וכן בשאר המקומות במ"ב).

ירמיה נב

כר כבר בדברי א-ג).

בחדש השעירי. (בשבעים) והתשיעי". ואפשר שבכ"י של השבעים היה כתוב "בחדש ט", קיצור ר"ת של "טבת", שהוא החדש העשירי, כשמו-נים מניסן. וקראו בטעות את הטי"ת, כמספר של תשעה).

בעשור לחדש. (כמו במ"ב כה, א; יחזקאל כד, א).

ד. בא נבוכדראצר. (בשבעים בנו"ן "נבוכדנאצר". ו"נבו" כדראצר" ברי"ש נכון. וכן לפי יוסיפוס וסטראבא. ומובנו בשפה הבבלית נבו-כדורי-אצר, אל נבו נצור הגבול, או לפי דעת אחדים, אל נבו נצור הכתר. ועיין במלוני התנ"ך. ונשת-בש כנראה ל"נבוכד-נאצר" ו"נבוכדנצר". וביחזקאל כתוב רק "נבוכדראצר", בירמי' לרוב "נבוכדראצר" (מלבד כז-כט, ג). ובמ"ב, דהי"ב, עזרא, נחמיה ואסתר בנו"ן,

ירמיה לט

נזכר קודם בקשר עם הדברים שלפנינו).

בחדש העשירי. ("העשירי" חסר יו"ד. ועיין לב' א; יחזקאל כט, א; לג, כא. ובשבעים "ויהי בחדש התשיעי בא" כנ"ל. וכבר העירונו על הסבה האפ-שרית של השינוי אל "התשיעי").

— — — — —

ולא מן הרגיל הוא שי-פרט החודש, ולא יזכיר היום שבחודש).

א. בא נבוכדראצר. (בשבעים "נבוכדנאצר". ונכון ברי"ש, "נבוכדראצר", כנ"ל).

מ"ב כה	ירמיה נב	ירמיה לט
	ולפעמים בהשמטת האל"ף).	
מלך בבל. הוא וכל חילו. (בשבועים נעדר "הוא").	מלך בבל. הוא וכל חילו. (בשבועים נעדר "הוא").	מלך בבל. וכל חילו. (השמטת "הוא" נוחה לקיצור, ומשביחה הסגנון).
על ירושלם.	על ירושלים.	אל ירושלם. "אל" מתאים אל "בא" בכלל. אבל כאן המובן של "בא על" הוא בא נגד, להלחם. ובשבועים "על" ויונתן מתרגם "לירושלם". ומצינו לרוב בספר רנו "אל" במובן "על", ולפעמים מתחלפים גם במאמרים קרובים, ועיין "אל הכשדים" "על הכשדים" לו, יג-יד).
ויחן עליה. (בוולגטה "ויחנו", ומתאים אל "ויבנו", ומכוון לנבוכדראצר וחילו). ומתכוון לפי"ז למלך וחילו, בעוד ש"ויחן" מכוון למלך).	ויחנו עליה (מתאים אל "ויבנו", ומכוון לנבוכדראצר וחילו).	ויצרו עליה. (קיצור מספיק. ומשמיט פרטי המצור, משום שמעוניין להביא רק את הספור הדרוש לספור קורותיו של ירמיהו).
א. ויבנו עליה דיק סביב. (ויבנו מכוון לחיל. ובשבועים, ובפשיטא "ויבן").	ד. ויבנו עליה דיק סביב.	א. — — — — (הפרטים של המצור נעדרים, כנ"ל).
ב. ותבא העיר במצור.	ה. ותבא העיר במצור.	(כבר נכללו בקיצור של "ויצרו עליה").
עד עשתי עשרה שנה (עשתי עשרה, אחת עשרה, ומצינו באשורות "אשתין" אחד, ו"אשתין" אשורות" אחד עשר. ובמ"ב רק כאן "עשתי	עד עשתי עשרה שנה.	ב. בעשתי עשרה שנה. (משנה הסגנון מן "עד" אל ב', משום שמתכוון לספר בעיקר על דבר הבקעת העיר. ואפשר גם משום שחשב

מ"ב כה

ירמיה נב

ירמיה לט

עשרה" ובשאר המקומות
 "החת עשרה" (כג, לו;
 כד, יח). ו"עשתי עשרה"
 מצוי הרבה בכה"ק. ועיין
 במלון גזניוס BDB.
 ובמלון בן יהודה).

למלך צדקיהו:

למלך צדקיהו.

שלא נכון לומר "עד"
 כשהבקעת העיר חלה
 בתוך השנה ההיא, "בחדש
 הרביעי", וניסן הוא
 ראש השנה למלכים.
 עיין ר"ה פרק א', מ"א,
 ובגמרא דף ג, ע"א).
 לצדקיהו. משמיט "למ-
 לך", שכבר הזכיר קודם
 "מלך יהודה").

ב. בחדש הרביעי.

ב. בחדש הרביעי.
 (כמו בדברי נב, ו.
 ובכ"א ובפשיטא כאן
 ושם, "בחדש החמישי".
 וכבר העירונו לעיל ע"ד
 הסבה האפשרית של
 הקריאה המוטעה).
 בתשעה לחדש.
 (בוולגטה, "בחמשה לח-
 דש". ואפשר שהתיבה
 "בתשעה" נכתבה בקי-
 צור, בר"ת, בתי"ו. ואות
 תי"ו קטועה מעט ברגלה
 השמאלית דומה לאות
 חית. גם בתקופת הנצרות
 הקדומה דמתה החי"ת
 לתי"ו במקצת).

ו. בחדש הרביעי
 בתשעה לחדש. (מספר
 השנה נזכר קודם,
 כנ"ל. ומוסיף את
 המספר של החודש
 לברור הזמן, שמצא
 כנראה במקור אחר.
 ובשעים נעדרים, "בח-
 דש הרביעי" כמו
 במ"ב כה, ג. בפשיטא
 "בחדש החמישי",
 שאפשר שנשתבש
 בהשפעת דברי יב.
 אפשר ג"כ ש"הרביעי"
 נכתב בקיצור, בר"ת,
 הך, ואות ך אולי
 נכתבה שלא בברור
 ונתמזמה, ונקראה
 בטעות כמו ך "החמישי".
 ויש מעירים שה-
 מספר המדויק של
 החודש והיום איננו
 מתאים בקשר עם
 חיזוק הרעב. ומאידך
 גיסא, איננו מזכיר זמן
 מדויק למאורע של

ג. בתשעה לחדש.
 לא נאמר איזה חדש.
 וכן נעדר גם בשבעים.
 בפשיטא נאמר "בחדש
 החמשי" וגו'. אבל בפסוק
 ח' מספר ע"ד מאורע
 מאוחר שקרה בחדש
 החמשי. ולפי הפשיטא
 שם "בתשעה לחדש".
 וי"א שקשה לשער
 שמספר החדש נעדר.
 ובירמיה נב, ו, אמנם
 נמצא מספר החדש, אבל
 מספר השנה נעדר שם.
 מציעים לפיכך שבמקור
 שם נעדר גם מספר
 החודש, הנעדר שם
 בשבעים. ובנוסח המקורי
 במ"ב כה, ג נאמר, "ויהי
 בחדש הרביעי בעשתי
 עשרה שנה לצדקיהו
 בתשעה לחדש ויחזק
 הרעב" וגו'. אבל המעתיק
 שם טעה ודלג מן "צד-
 קיהו" (כה, ב) עד "לצד-
 קיהו" (שם ג'). והמשיך

ירמיה לט

ירמיה נב

מ"ב כה

הבקעת העיר. מציעים לפיכך שבמקומם המ- קורי של „בחדש הרביעי בתשעה לח- דש" היה אחרי „ותב- קע העיר" (ז). (הצעת פאלץ). אבל אין כל צורך לשנות סדר הדברים, אלא לסיים דברי פסוק ה' במספר של דברי ו', היינו, שהעיר היתה במצור „עד עשתי עשרה וגו' בתשעה לחדש". ואז מתחיל מאמר חדש המבאר החלטת ההגנה ע"י חיזוק הרעב, שגרם להבקעת העיר. ואיננו מזכיר זמן ההבקעה שכבר הז- כיר סוף המצור, והיינו הך. וסדר דברי מ"ב כה, ב-ד נוח יותר ג"כ באופן זה. ובזה יתישב שאומר שם (ג). וכאן „ויחזק" ולא „חזק" שהמאמר מת- חיל בתיבה „ויחזק".

ו. ויחזק הרעב בעיר. (התחלת מאמר כנ"ל).

ולא היה לחם לעם הארץ. (כבר העירונו בנידון „עם הארץ" בהערה

אז מן „בתשעה לחדש" וגו'. ואותו הנוסח המ- שובש נעתק גם בירמיה נב, ו. ואח"כ נוספו „בחדש הרביעי". (הצעת שטאדע ושוואלע, בערי- כת פ. האופט, לייפציג, 1904). אבל כרגיל מזכיר בסדר של השנה, החודש, והיום (מ"ב כה, א, כז, ועוד). והשמטת מספר השנה בירמיה נב, ו, כמו במ"ב כה, ג' הוסבה אולי משום שמספר השנה נזכר קודם לזה. ובירמיה לט, ב, מטעים מספר השנה, משום שלא נזכרה קודם.

ג. ויחזק הרעב בעיר. (התחלת מאמר, ומשום זה „ויחזק", ולא „חזק". כנ"ל).

ולא היה לחם לעם הארץ. („עם הארץ" מכוון אולי לעם שעזר בהגנת העיר, ולא היו מיושבי ירושלם

ב. — — — — — (הדברים „ויחזק" וגו' עד „הארץ" נעדרים כאן. אפשר שמביא הדברים כאן חשב שהעיר לא נבקעה באופן ישר ע"י הרעב, אלא כתוצאת התגברות הכשדים בהב-

מ"ב כה

ירמיה נב

ירמיה לט

(ועיין יט). ונבדלו מאנשי המלחמה. הצבא הקבוע של המלך (ד), ומהעם בכלל. ואפשר שהיה שר צבא מיוחד לעם הארץ. שהיה חיל-עוזר (עיין יט), והשפיעו לפעמים על עניני המלוכה (עיין מ"ב יא, יד, יח-כ; כא, כד; כג, ל, לה).

לדברי מ"ב כה, ג).

קעת העיר. ועיין לו, כא; לח, ט, כח).
(כבר העירונו לעיל ע"ד השמטת הדברים בנידון הרעב).

ד. ותבקע העיר.

ז. ותבקע העיר.

הבקעת העיר.

(קשור בזמנו לספור ע"ד סוף המצור, הנמצא בדברי ב' והתחלת ג', כנ"ל).

(קשור בזמנו לדברי ה' והתחלת ז').

(הסגנון מתאים אל "בעשתי עשרה" וגו').

— — — — —

— — — — —

ג. ויבאו כל שרי מלך בבל וגו'. (בשבעים השמות שונים. דברי ג' אינם נמצאים במ"ב כ"ה; וירמיה נב. זה מוכיח ג"כ שדברי לט' מאוחרים מהם, ועורך דברי לט, שאב את הדברים האלה ממקור מיוחד. ועיין בבאורים בנידון חזרת השמות, השואתם לשמות הנזכרים בדברי יג', ומובנם בבבלית. ועיין "מסתרי העבר", י.

פייגין, עמ' 130-118).

ד-יג. (נעדרים בשב-עים. ועוד נדון להלן ע"ז).

ד. ויהי כאשר קאם צדקיהו מלך יהודה.

(אפשר ראוי לקרוא

ז. וכל אנשי המלחמה יברחו.

(הוספת הפעל משביחה

את המאמר. אבל היה

ראוי לומר "ברחו".

ד. וכל אנשי המלחמה. (ההרצאה לקויה,

שנעדר פעל, מעין "ברחו"

או "יצאו". בשבעים

"יצאו", בוולגטה "ברחו",

בפשיטא "ברחו ויצאו".

מ"ב כה

ירמיה נב

ירמיה לט

אבל העדר הפעל בנוסח המסורתי תמוה. ובתור השערה אפשר להציע שבנוסח המקורי היה כתוב „וכל אנשי המל־חמה חמק” בכוונה להקרא „חמקו” (עיין שיה"ש ה, ו; ירמיה לא, כב). וכתיבה פגומה של הקו"ף גרמה שיקראו חמה, וחזרת האותיות הסופיות של „מלחמה”, שלא היה להן מובן במאמר, גרמה להשמטת „חמה” (=חמק), ונעדר הפעל. אפשר ג"כ שהיה כתוב במקור „המלחמה והמלי חמק”, היינו „אנשי המלחמה והמלך חמקו”, וטעו לקרוא התיבות „והמלי חמק” ביחד ובהשתבשות כנ"ל, „והמלחמה”, והשמיטו זה כחזרה).

הלילה. (בנוסח המקורי אפשר נאמר „לילה”, כמו בירמיה נב, ז, והמובן „בלילה” בהעדר בי"ת היחס (עיין ירמיה לו, ו, כב), והה"א של „הלילה” היא דיטוגרפיה של הה"א הסופית של התיבה הקודמת „המלחמה”. ויור נתן מתרגם „בליליא”.

ד. דרך שער בין החמתים אשר על גן המלך.

ובשבעים נעדר „יב־רחו”). ויצאו מהעיר. (בשב־עים נעדר „מהעיר”. „ברחו ויצאו מהעיר” מתארים היטב את המצב. ואם השערותנו בנידון „חמקו” במקור נכונה, אז „ברחו ויצאו” הם באור מת־אים ל„חמקו”).

לילה. (בלילה. וכן מתרגם יונתן „בלי־ליא”. וכבר העירונו לעיל ע"ז).

ז. דרך שער בין החמ־תים אשר על גן המלך.

„ראום” ומכוון למלך ואנשי המלחמה. הדברים באו לקשר הספור עם דברי ג', ולהטעים ג"כ את הבריחה של צדק־יהו שלא נזכרה בדברי מ"ב כה, ד, ובירמיה נב, ז, בברור. ומספר שם רק ע"ד תפישת צדקיהו). וכל אנשי המלחמה ויברחו וגו'.

(הדברים דומים לדברי נב, ז. אבל הוספת הפ־תיחה „ויהי כאשר וגו', והשינוי המתאים של „ויברח” משבחים ההר־צאה והסגנון).

לילה. (בלילה. וכבר העירונו על זה).

ד. דרך גן המלך בשער בין החמתים.

מ"ב כה

ירמיה נב

ירמיה לט

(אותם הדברים הנמצאים
במ"ב כה, ד;
ובירמיה נב, ז, אבל
בשינוי הסדר של חלקי
המאמר. ואפשר ששינה
את הסדר משום שחשב
שגן המלך היה קרוב
לבית המלך, ומגן המלך
הלך דרך השער בין
החמתיים. ולפי מ"ב כה,
ד, אפשר שגן המלך
נמצא בשטח שבין שתי
החומות).

— — — — —

(הדברים „כשדים על
העיר סביב" נעדרים.
אפשר שחשב, שאם
הכשדים צרו על העיר
סביב, לא היתה אז
אפשרות למלך ולאנשי
המלחמה לצאת מהעיר).

ויצא דרך הערבה.

(בכ"ר, בפשיטא, ובוול-
גטה „ויצא". ואפשר שדן
ביחוד ע"ד המלך. ואומר
„ויצא" ולא „וילך", אולי
בהשפעת „ויצא" שנאמר
קודם).

ה. וירדפו חיל כשדים
אחריהם,

(אפשר שגם בדברי נב,
ח, במקור היה כתוב

וכשדים על העיר סביב.

וילכו דרך הערבה.

(„וילכו" נכון, שמספר
ע"ד אנשי המלחמה).

ה. וירדפו חיל כשדים
אחרי המלך.

(מיחד דבורו ע"ד
המלך, אם כי לא

וכשדים על העיר סביב.
(„כשדים", משום שבית
המלוכה של ממלכת בבל
החדשה בא מדרום בבל
מארץ כשדים. ועיין
דניאל ג, ח; ה, ל;
עזרא ה, יב).

וילך דרך הערבה.
(הזכיר לפני זה „אנשי
המלחמה" והיה ראוי
לומר, לפי"ז „וילכו".
ובכ"א, בשבטים לג',
בפשיטא „וילכו". וקשה
שאיננו מזכיר בפרוש,
בעוד שאח"כ מייחד
ספורו ע"ד המלך. ולפי
השערתנו בגידון „והמל'
חמק" ניחא).

ה. וירדפו חיל כשדים
אחר המלך. („וירדפו"
קשור ל„חיל". שם קבוצי,
וכן „נתצו" (י).)

מ"ב כה

ירמיה נב

ירמיה לט

הזכיר קודם ע"ד בריחתו. וכבר העירונו ע"ז. אבל קשה שאחרי שהזכיר „המלך” אומר אז „וישיגו את צד־קיהו” תחת „וישיגו אותו” (וכן הוא בשב־עים). ואפשר שבמקור כאן היה כתוב אחרי־הם, כמו בירמיה לט, ה, ונוח יותר, שמסתמא רדפו אחרי הבורחים בכלל. וקראו זה כשתי תיבות, משום שהספור להלן מיחד דבורו בנידון המלך, היינו, „אחרי המ'” = „אחרי המלך”. ובזה יתישב ג"כ שאומר כאן „אחרי” ולא „אחר” כמו מ"ב כה, ה. והדעות נחלקות בנידון „אחר” ו„אחרי”, מי מהן קודם בהת־פתחות השפה ועיין מלון, בן יהודה, בערך הנ"ל (ובהערה שם). ואם הנוסח „אחרי” הוא מקורי, נראה שהוא מאוחר. אבל, אפשר שבמקור היה כתוב „אחרי המ'” כנ"ל).

„אחריהם” כמו שהעירונו לעיל. או ששינה כאן לכתוב „אחריהם”, משום שהכשדים רדפו אחרי כל הבורחים).

וישיגו אתו בערבות ירחו. (וישיגו”, חסר יו"ד, וכן „הפקדו” ירמיה לו, כ, וישיגו את צדקיהו בערבת ירחו. (בשבעים וישיגו אתו וישיגו את צדקיהו בערבת ירחו. (הכתיב „וישיגו” חסר בות ירחו.)

מ"ב כה

י ר מ י ה נ ב

י ר מ י ה ל ט

וכדומה).

בעבר (בעברת) ירחו".
 וכבר העירונו לעיל
 ע"ד פרוט השם צד-
 קיהו" אחרי המלך".
 והכתיב "וישיגו" מלא
 ביו"ד, ו"בערבת"
 חסר וי"ו. ואפשר
 נתכוון לקרוא "בער-
 בת", בית אחרונה
 בפתח).

יו"ד, "ובערבות" מלא
 בויו כמו במ"ב כה, ה.
 ומוסיף "צדקיהו" כמו
 נב, ח, שדרוש כאן
 משום שלפני זה בנידון
 רדיפת הכשדים אחרי כל
 הבורחים, "אחריהם").

ה. וכל חילו נפצו מעליו.
 ח. וכל חילו נפצו
 מעליו.
 (בשבועים "וכל עבדיו
 נפצו מעליו").

ה. — — — —
 (הדברים "וכל חילו
 נפצו מעליו" נעדרים.
 אפשר שחשב שלא יתכן
 שמכל חילו לא ימצאו
 אחדים שיהיו נאמנים
 למלך, ולא יעזבו אותו
 לנפשו בעת צרה).

ו. ויתפשו את המלך. ט. ויתפשו את המלך.

ויקחו אתו.
 (אפשר ששינה אל "ויק-
 חו", משום ש"ויתפשו"
 מורה תפישה בחזקה
 שאיננה מתאימה ליחס
 של אנשי חיל למלך,
 אפילו אם הוא שבוי
 (עיין לו, יג), וכתב
 "ויקחו", עיין לח, יד.
 וכתב "אתו", משום
 ש"צדקיהו" נזכר לפני
 זה).

ויעלו אתו אל מלך בבל. ויעלו אתו אל מלך
 בבל.

ויעלהו אל נבוכדראצר,
 מלך בבל.
 (כותב בקיצור "ויעלהו",
 משום שנאמר קודם
 "אתו". ומוסיף "נבוכד-
 ראצר" לברור. ובקצת

מ"ב כה

ירמיה נב

ירמיה לט

ו. רבלתה.

ט. רבלתה.

ה. רבלתה.

(יונתן מתרגם „לרב-
לת". ובמ"ב כד, לג,
„ברבלה", מתרגם „ברב-
לה").

(בשבעים „דבל-
תה". כנראה טעו
לקרוא ד במקום ר).

- - - - -

וידברו וגו'.

וידבר וגו'.

וידבר וגו'.

(בכ"ר, בשבעים לג,
בפשיטא, ובוולגטה „ויד-
בר", ומתאים לנבוכד-
ראצר ששפט אותו כמפיר
שבועה. (עיין יחזקאל
יז, יט-כ), ומחובר
לנאמר קודם „ויעלו אתו
אל מלך בבל").

(„וידבר" מתאים לנא-
מר קודם „ויעלו אתו
אל מלך בבל", ששפט
אותו).

(„וידבר" ביחיד, כמו
נב, ט).

משפט.

משפטים.

משפטים.

(המבטא „דבר משפטים
את" נמצא במקומות
רבים בירמיה, א, טז;
ד, יב; יב, א; לט, ה;
נב, ט, ובכולם „משפטים"
ברבוי. אבל מצינו ג"כ
„דבר משפט" בישעיה
לב, ז; דהיי"ב יט, ו.
ובכ"א גם כאן „משפ-
טים". וכן בתרגום יונתן
„פתגמי דינין").

(בשבעים, ובפשיטא
„משפט", ביונתן פת-
גמי דינין" ברבוי.
ו„דבר משפטים את"
הוא מבטא מצוי ביר-
מיה, כנ"ל. „ומשפט"
הוא לרוב העיקרון
של משפט, או מעשה
המשפט).

(„משפטים" ברבוי, כמו
נב, ט. וכבר העירונו
ע"ז לעיל).

ז. ואת בני צדקיהו שחטו

י. וישחט מלך בבל

ו. וישחט מלך בבל את

מ"ב כה

לעיניו. (בשבועים, בפשיטא ובוולגטה "שחט" ביחיד, ומתאים לנאמר אח"כ "עור").

ירמיה נב

את בני צדקיהו לעיניו. (וישחט מלך בבל", מטעים שוב שמלך בבל היה העור-נש, ומתאים לנאמר קודם "וידבר". ויונתן מתרגם "ית בני צדקיהו ברבלתה לעי-נוהי". נזכר לפי"ז שתי פעמים "ברבלתה" במ-אמר שלפנינו).

וגם את כל שרי יהודה שחט ברבלתה. (בשבועים "ואת כל שרי יהודה שחט בדבלתה". וכבר העי-רוננו לעיל ט' ע"ז. ואפשר שהדברים הללו נוסדים על מ"ב כה, יח-כא, ומתכוון להשלים את הספור ע"ד העונש של המלך ושריו. ואח"כ חוזר בפרטות על הדברים בספור העונש של העיר והעם (יב-כז). ואיננו מתכוון לשחית-טת השרים בזמן ענשו של צדקיהו אלא אח"כ. עיין מ"ב כה, ח, יח.

ירמיה לט

בני צדקיהו ברבלה לעיניו. (אומר "וישחט מלך בבל" כמו נב. מהטעם הנ"ל. ומקדים "ברבלה" בתחלת ספור העונש על צדקיהו, תחת "ברבלתה" בסוף המאמר של נב. ו"ברבלה" נוח יותר מן ב"רבלתה", עיין מ"ב כג, לג; כה, כא).

ואת כל חרי יהודה שחט מלך בבל.

(הוספה זו כמו נב, י, היתה דרושה לו ביחוד להשלים הספור על דבר העונש של המלך ושריו, משום שלא הביא אח"כ את פרטי העונש של השרים. אבל משמיט "גם" שמחליש הרושם של הפעולה המחרידה. וכותב "חרי" במקום "שרי" אולי משום שחפץ לכלול עי"ז את החי-שובים של המחלקות השונות, השרים, הכהנים, וחשובים מעם הארץ, המפורטים במ"ב כה, יח, כא; ירמיה נב, כד-כה. ועיין ירמיה כז, כ. ולפי דעת רבים "חרי" הוא מ"חרר" ואח לו בער-בית ובארמית במשמעות חרות, חרים, בני חורין. וכן מתרגם יונתן בישע

מ"ב כה

ירמיה נב

ירמיה לט

יה לד, יב „בני חורין“.
ואפשר שמתכוון בתר-
גומו זה לקשר הענין.
כאן מתרגם יונתן „רב-
רבי“, וכן כז, כ. ומתרגם
גם „שרי“ (נב, י) „רב-
רבי“. אבל במ"א כא,
ח, יא, מתרגם „תורביני“,
אומנים, מחנכים. עיין
ת"י למ"ב י, א; ישעיה
מט, כג. ו„חרי“ מצוי
הרבה בתקופה מאוחרת.
עיין נחמיה ב, טז; ד,
ח, יג; ה, ז, ועוד.
ובנחמיה ב, טז, מזכיר
„חריים“ כמחלקה מיו-
דחה).

— — — — —
(הקדים כבר „ברבלה“
בתחלת המאמר).

ז. ואת עיני צדקיהו עור
ויאסרהו בנחשתים
לביא אתו בבלה.
(ה"א ההפעיל חסרה, וכן
דהי"ב לא, י; ועיין יר'
לז, יב; ש' כג, יא ועוד.
וקרא אולי „ויבאהו“
ברבוי, האלף בקבוץ,
במ"ב כה, ז, ולכן כתב
לביא (=להביא) שאח-
רים יביאוהו לבבל. אפ-
שר ג"כ שחשב שלא
תיכן שנבוכדראצר בעצ-

ברבלתה. (ברבלה.
ומצינו הוספת אות
היחס בראש התיבה
וגם אות הסיום ה'
בסופה. עיין כז, טז;
יהושע י, לו; טו, י).

ז. ואת עיני צדקיהו עור
ויאסרהו בנחשתים
ויבאהו מלך בבל
בבלה.
(כנראה קרא במ"ב
כה, ז, „ויבאהו“ ביחיד,
באלף צרויה, והוסיף
ליתר ברור „מלך
בבל“. והשינוי אל
„בבלה הוא לשבח,
ודרוש אחרי „בבל“
הנאמר קודם. ואפשר
קרא „בבל(ה)“ במ"ב

ז. ואת עיני צדקיהו עור
ויאסרהו בנחשתים
ויבאהו בבל.
(כנוסח המסורתי „ויב-
אהו“ ביחיד, האלף נקוד
בצירה. ומתכוון לפי'ז
לנבוכדראצר, אולי בפ-
קודתו.
בכי"א ויבאהו, ברבוי,
האלף בקבוץ. ויונתן
מתרגם „ואוביליה“ ביי-
חיד).
בבל. (לבבל, וכן יונתן.

מ"ב כה

אות היחס למ"ד חסרה, ומובנה מהענין. ואפשר היתה מכוונה להקרא „בבלה“.

ירמיה נב

כה, ז, כנ"ל).

ירמיה לט

מו יתעסק בהבאת המלך העור, הנענש, לבבל, אלא נתן פקודה להביא אותו לבבל. וכותב „בבלה“ כמו נב, יא).

ויתנהו בית הפקדות

עד יום מותו.

(הכתיב „בבית“ והקרי

„בית“, והמובן אחד.

ועיין לו, ה-ו.

ובשבעים „בבית רח“

ים“ תחת „בבית הפ“

קדת“. ואפשר שטעו

בקריאת האותיות,

שלפי הכתיב הארמי

במצרים (מהמאה הח-

משית עד הראשונה

קס"ה האותיות דומות

במדה מרבה.

והושפע אולי מהספור

ע"ד שמשון (שופטים

טז, כא). וכותב הד-

ברים הללו כנראה

סמן על איזה כ"י

הסטורי או מסורה

שבע"פ. אפשר ג"כ

שהבין זה מהספור

ע"ד שחרורו של יהו-

יכין (מ"ב כה, כז-ל)

שלא הזכיר כלום ע"ד

שחרור צדקיהו).

יב. ובחדש החמשי

בעשור לחדש.

(כאן אומר „בעשור

לחדש“ וב"מ כה, ח,

ח. ובחדש החמשי בשב-

עה לחדש.

(בכ"א, בשבעים לג,

— — — — —

(הדברים „ויתנהו“ וגו'

נעדרים, משום שעדיין

לא סיפר ע"ד כואו לבבל,

אלא ע"ד הפקודה להביא

אותו לבבל. ואינו רוצה

ג"כ להפסיק את הספור

ע"ד מעשי הכשדים

בירושלים וביהודה (ה-

יד), הקשור עם הנושא

העיקרי שהוא קורות

ירמיהו, ע"י ספור הדן

ע"ד הנעשה לצדקיהו

בבבל).

— — — — —

(דברי נב, יב, נעדרים.

אפשר משום שהבחין

בסתירה בין „בשבעה“

— — — — —

מ"ב כה

ירמיה נב

ירמיה לט

ובפשיטא „בתשעה לח-
דש“.

נאמר „בשבעה לחדש“.
ואפשר שבמ"ב נשמט
חלק מן השי"ן בטעות,
וטעו לקרוא זה כעיי"ן
(כתב ארמי במצ'-
רים מהמאה החמשית
עד הראשונה קס"ה).
ובמקור במ"ב היה
כתוב בקיצור בראש
תיבה „בש“, וקראו
בטעות „בע“, ותחת
בש' = „בשבעה“, קראו
בע' = „בעשור“. וחז"ל
פירשו כנ"ל: „בשבעה
נכנסו נכרים להיכל,
ואכלו וקלקלו בו
שביעי, שמיניות שיעי.
סמוך לחשכה ובתשי-
עי] הציתו בו את
האור, והיה דולק
כל היום כולו“, (תענית
כט, ע"א.).

היא שנת תשע עשרה
שנה למלך נבוכדראצר
מלך בבל.
(בשבעים נעדרים
הדברים. ואין לפני זה
המספר המקביל של
מלך יהודה. ו„למלך“
מיותר. וי"ב למלך
כמקור נסמך).
נבוכדראצר. („נבוכד-
ראצר“ ברי"ש הוא
שינוי לשבח, כנ"ל).

הוא שנת תשע עשרה
שנה למלך נבוכדנאצר
מלך בבל.
(למלך מיותר, ובשבעים
„לנבוכדנאצר“. וי"א
שהדברים הנ"ל הנם
הוספה, שכרגיל מזכיר
בראשונה את המספר
המקביל של מלך יהודה.
עיין ירמיה כד, א; לב,
א. ובשבעים נעדרים
האלה בירמיה נב, יב
(דעת שטאדע ושוואל).
אבל עיין בירמיה נב,

(מ"ב כה, ח) ו„בעשור“
(ירמיה נב, יב). ואפשר
ג"כ שמשמיט את הדברים
משום שחפץ לקשר את
הספור ע"ד עונש העיר
והעם לספור ע"ד עונש
צדקיהו (ה-ז). ומכיוון
שרצה לקשר זה עם
הנושא העיקרי, קורות
ירמיהו, ולספר ע"ד הו-
צאת ירמיהו מחצר המ-
טרה ע"י נבוזראדן (יא
יג), לא חשב לנכון לספר
בפרטות ע"ד זמן בואו
של נבוזראדן לירושלים
בחודש החמישי, חודש
אחרי הבקעת העיר
והוצאת ירמיה מחצר
המטרה.

מ"ב כה

ירמיה נב

ירמיה לט

כח-ל. ובשבעים הם
נעדרים שם).

בא נבזראדן וגו'.

ח. עבד מלך בבל.

(בשבעים "עמד לפני"

וגו'. וכן בירמיה נב, יב.

ואפשר הושפעו משם.

אפשר גם כן שקראו

הבי"ת כמ"ם הקרובות

בצורתן בכתב העברי

בתקופת הנצרות הקדומה

ואחרי התואר של כבוד

"רב טבחים" בלתי נוח

התואר המשפיל "עבד".

והוסיף "לפני" אחרי

"עמד" לשבח הסגנון).

ירושלים.

(לירושלים, ואות היחס

למ"ד חסרה כנ"ל. וכן

מתרגם יונתן "לירושלם"

ואפשר היה מכוון להק-

רא ירושלמ[ה]).

בירושלם.

(לפי "בא" היה ראוי

לומר "לירושלם", וזהו

מובנו במ"ב כה, ח.

ואפשר שחשב בטעות

ש"ירושלם" מוסב אל

"עמד" הקרוב לה,

היינו, שעמד לפני

מלך בבל כשהיה

בירושלים).

ט. וישרף את בית ה'

ואת בית המלך

ואת כל בתי ירושלם

יג. ושרף את בית ה'

ואת בית המלך

ואת כל בתי ירושלם.

(בשבעים "ואת כל

בתי העיר").

ואת כל בֵּית גָּדוֹל.

(בשבעים, וולגטה נעדר

"גדול". אבל אין צורך

לחזור על "כל בית"

שכבר נאמר "ואת כל

ואת כל בֵּית הגדול.

(י"א שהדברים "ואת

כל - - שרף" הם

הוספה, וכבר העירונו

לעיל ע"ז. ו"הגדול"

ואת בית העם.

(בפשיטא "ואת בתי

העם", ומתכוון כנראה

לבתי העם בירושלים.

יונתן מתרגם "בית עמא",

ח. - - - - -

ואת בית המלך

- - - - -

- - - - -

- - - - -

מ"ב כה

בתי ירושלם". וקשה לחשוב שמתכוון לכל בית, אפילו מחוץ לירושלים, שהרי השאיר דלת הארץ לכרמים וליגבים (יב), ובודאי השאיר גם הבתים שיגורו בהם. יונתן מתרגם, "בתי רב-רביא" ומתאים אל "כל בית" (בי"ת צרויה), כל בית של גדול. ובדה"ב לו, יט נאמר "וכל אר-מנותיה", היינו כל הבתים הגדולים. וי"א שהדברים "ואת כל בית גדול" וגו' הנם הוספה באורית לדברים "ואת כל בתי ירושלם" (שטאדע ושוור-אלע, ועוד). אבל הבאור הזה סותר הנאמר קודם שלפיו משמע ששרף כל בתי ירושלם בין גדול בין קטן. והעובדא שה-נירחים שבו רק למצפה (מ, יב) מאשרת זה.

ונ"ל שאפשר שבנוסח המקורי היה כתוב "ואת בית גדל", גדל', ר"ת של "גדליהו", ומטעים שאפילו בית גדליהו שנמנה לפקיד בירושלים לפני זה, שרף נבוזראדן. וזו ג"כ כוונת הדברים "אל הבית" (ירמיה מט, יד) הבית המיוחד של גדליהו הפקיד. וטעו

ירמיה נב

כאן איננו נוח לסגנון, כל בית של הגדול, אין לו מובן. ויונתן מתרגם גם כאן, כל בתי רברביא, כמו "כל בית גדול" (מ"ב כה, ט). ולפי השערה תנו לעיל שבמ"ב שם, היה כתוב במקור "בית גדל'", בכוונה להקרא "בית גדליהו", אפשר שמביא הדברים כאן כבר נתקשה במובן הדברים בקראו "גדל" כתיבה שלמה, ותיקן "בית הגדול", בי"ת פתוחה, במובן של כל בית שהוא (גדול).

ירמיה לט

והמובן בלתי ברור, שרק כאן נזכר "בית העם". י"מ בית כנסת (רש"י), אבל זהו מושג מאוחר (ועיין שבת לב, ע"א, שחז"ל התנגדו לעמי הארצות שקורין לבית הכנסת "בית עמא"). יש מבארים כמו בית העם, דרך כלל (רד"ק). אבל תמוה ביחוד שאיננו מזכיר כאן את שרפת ה'. ונ"ל שאפשר שהנוסח המקורי היה כתוב "ואת בית ה' עמ'", בכוונה להקרא "ואת בית יה' עמו", היינו שרצו לשרוף את בית המלך, וגשרף עמו גם בית ה' הקרוב לו. וטעו לקרוא "ה' עמ" כתיבה אחת "העם". ואפשר שהמעתיק שקראו בטעות "ואת בית העם" הבין את הדברים כמכוונים לבתי העם בכלל, ומשום זה השמיט "בתי ירושלם" שנאמר אח"כ).

מ"ב כה

י ר מ י ה נ ב

י ר מ י ה ל ט

אח"כ לקרוא "גדל"
כתיבה שלמה, והוסיפו
"כל" ששרף "כל בית
גדל").

ט. שרף באש.

(נראים כמיותרים,
שכבר נאמר "וישרף"
בתחלת המשפט. וי"ס
שכל הדברים "ואת כל
בית" וגו' הם הוספה,
כנ"ל. ולפי השערתנו
לעיל אפשר שסיים בד-
ברים "שרף באש"
להטעמה, שאפילו "בית
גדליהו שרף באש").

י. ואת חומת ירושלים
סביב.

(לפי הכתיב "חומת"
אפשר לקרוא חומת, מ"ס
פתוחה, חומה אחת, ולפי
הניקוד "חומות" ברבוי.
בשבעים ובפשיטא ביחיד.
ויונתן מתרגם "שורי"
חומות, ברבוי).

יג. שרף באש.

(מביא הדברים לא
שינה, אולי כדי להט-
עים שכל בית הגדול,
כל בית שהוא גדול,
כנ"ל, שרף באש).

ח. שרפו הכשדים באש.

(השמיט בתחלת המ-
אמר "וישרוף" שאיננו
דרוש למאמר שנתקצר,
ומטעים ענין השרפה
בסוף המאמר, בסמיכות
לנתיצת החומות. משנה
ג"כ אל "שרפו הכשדים,
שכרגיל נעשה זה ע"י
החיל, לא ע"י השר
המפקד.

ואת חמות ירושלים.

(כותב "חמות" ברבוי,
כמו נב, יד, אבל "כל"
נעדר. ו"כל" משמעו
חומות רבות, ובלתי נוח
ביחס לירושלים, שלא
היתה מוקפה חומות
רבות. ולא נתצו ג"כ
כל החומות, אלא עשו
בהן פרצים (עיין נחמיה
ב, יג; ד, א; ו, א).
והעובדא שהספיקו הבר-
נים בימי נחמיה להשלים
את החומה בחמשים
ושנים יום (נחמיה ו, טו)
מוכיחה זה ג"כ).

נתצו. (מקצר, שכבר
הזכיר לפני זה את
הכשדים).

— — — — —

(משמיט "אשר את" וגו'

יד. ואת כל חמות
ירושלים סביב.

(מוסיף "כל", וכותב
"חמות" ברבוי, להור-
רות שחומות אחדות
היו שם, ונתצו כולן.
וכן נראה מהנאמר
"בין החמתים" (מ"ב
כה, ד). ובשבעים
חומת, ביחיד).

נתצו כל חיל כשדים.
(בשבעים נעדר "כל").

אשר את רב טבחים.
("את" במובן "עם"

נתצו כל חיל כשדים.
(בשבעים נעדר "כל").

אשר רב טבחים.
(בכ"ר, בפשיטא, וול-

מ"ב כה	ירמיה נב	ירמיה לט
גטה, ויונתן „אשר את” וגו'. ודרוש לקשר הענין).	דרוש לקשר הענין).	שחושב זה למיותר).
יא. ואת יתר העם הנש- ארים בעיר.	טו. ומדלות העם ואת יתר העם הנש- ארים בעיר.	ט. — — — — — (אפשר שמשמיט „ומדלות העם” וכמו במ"ב כה, יא), משום שחושב שכל העם הד- לים אשר אין להם מאומה” (י). בין הדלים שבארץ בין הדלים שבעיר, כולם השאיר נבזראדן לכורמים וליו- גבים). וכותב „ואת יתר העם הנשארים בעיר” לבד.
ואת הנפלים אשר נפלו על המלך בבל.	טו. ומדלות העם ואת יתר העם הנש- ארים בעיר.	ט. — — — — — (אפשר שמשמיט „ומדלות העם” וכמו במ"ב כה, יא), משום שחושב שכל העם הד- לים אשר אין להם מאומה” (י). בין הדלים שבארץ בין הדלים שבעיר, כולם השאיר נבזראדן לכורמים וליו- גבים). וכותב „ואת יתר העם הנשארים בעיר” לבד.
(ה"א הידיעה באה לפ- עמים עם הנסמך, כמו „הארון הברית” (יהושע ג, יד), וכן כאן „המלך בבל”.	טו. ומדלות העם ואת יתר העם הנש- ארים בעיר.	ט. — — — — — (אפשר שמשמיט „ומדלות העם” וכמו במ"ב כה, יא), משום שחושב שכל העם הד- לים אשר אין להם מאומה” (י). בין הדלים שבארץ בין הדלים שבעיר, כולם השאיר נבזראדן לכורמים וליו- גבים). וכותב „ואת יתר העם הנשארים בעיר” לבד.
„מלכא דבבל”, מלך בבל.	טו. ומדלות העם ואת יתר העם הנש- ארים בעיר.	ט. — — — — — (אפשר שמשמיט „ומדלות העם” וכמו במ"ב כה, יא), משום שחושב שכל העם הד- לים אשר אין להם מאומה” (י). בין הדלים שבארץ בין הדלים שבעיר, כולם השאיר נבזראדן לכורמים וליו- גבים). וכותב „ואת יתר העם הנשארים בעיר” לבד.
וי"א שהדברים „המלך בבל” הם הוספה שכאן ידובר לא מן הנופלים אל המלך, אלא מהנופלים אל נבזראדן. והנוסח המקורי לפיהם היה „עליו” כמו בירמיה לט, ט, (שטאדע ושוואלע).	טו. ומדלות העם ואת יתר העם הנש- ארים בעיר.	ט. — — — — — (אפשר שמשמיט „ומדלות העם” וכמו במ"ב כה, יא), משום שחושב שכל העם הד- לים אשר אין להם מאומה” (י). בין הדלים שבארץ בין הדלים שבעיר, כולם השאיר נבזראדן לכורמים וליו- גבים). וכותב „ואת יתר העם הנשארים בעיר” לבד.

מ"ב כה

י ר מ י ה נ ב

י ר מ י ה ל ט

אבל קשה להבין שינוי
 כזה, שאיננו מתאים
 לעובדא, ומשתמש ג"כ
 בביטוי שאיננו מצוי הר-
 בה. והעובדא שהמאמר
 נמצא בתיקון קל גם
 בירמיה נב, טו, מאשרת
 מקורותיו. נראה לפיכך
 שמדבר מהנפלים שנפלו
 מקודם אל מלך בבל.
 והם נשארו בארץ בטרם
 שהחליט נבוכדראצר
 ע"ד גורל יהודה. ורק
 אחרי שהחליט להחריב
 את ירושלים, ולהשאיר
 בארץ רק דלת הארץ,
 ציווה להגלות את הנופ-
 לים, שמסתמא היו
 עשירים ובעלי אחוזות
 שנכנעו לבבל בתחלה,
 כדי שלא לאבד נכסיהם.

יא. ואת יתר ההמון.

(מתכוון כנראה לדלת
 העם שבעיר שהגלה
 ג"כ לבבל, בניגוד לדלת
 העם שבארץ שהשאיר,
 כדלהלן יב).

טו. ואת יתר האמון.
 (ביונתן ובולגטה
 "ההמון", כמו במ"ב
 כה, יא. בפשיטא
 "ואת יתר העם",
 ומתכוון לפי"ז ליתר
 העם שבארץ, שכבר
 נאמר קודם "ואת יתר
 העם הנשארים בעיר".
 וי"מ "האמון כמו
 ההמון" (רש"י), שאו-
 תיות אהו"י מתחלפות
 (רד"ק). ויש מבארים
 "אמון", אמן, מורגל
 ובקי במלאכתו, ומת-

ואת יתר העם הנשארים.
 (אפשר שמתכוון בדברים
 הללו לברר את המובן
 של "ואת יתר האמון"
 שהוא כמו "ההמון",
 ומובנו "העם". ובפשיטא
 גם בדברי נב, טו "ואת
 יתר העם". ומתכוון
 בדברים ליתר העם
 הנשארים בארץ, שאינם
 דלים, שכבר הזכיר קודם
 "ואת יתר העם הנשארים
 בעיר").

מ"ב כה

ירמיה נב

ירמיה לט

כוון אולי לאמנים
מעין "החרש והמסגר"
(מ"ב כד, י; ירמיה
כד, א). ואפשר ששי-
נה אל "האמון" בכור-
נה לבני מחלקה
חשובה, ומונה קודם
מדלות העם, אח"כ
הנופלים אל הבבלים,
ואחריהם יתר האמון,
בהדרגה לפי ערכם).

הגלה נבוזראדן רב
טבחים.

טז. ומדלות הארץ.
(בשבעים לג', ויונתן
העם, "ודברי טו' נע-
דריס שם. וכתוב כאן
"ומדלות" כמו לעיל
טו'. ומתכוון ב"דלות
הארץ" לדלים שבארץ
המנוסים בעבודת הא-
דמה, בעוד שדלות
העם שבעיר הגלה,
כנ"ל)

טז. השאיר נבוזראדן
רב טבחים.
(מוסיף "נבוזראדן"
לברור. ובשבעים נעדר
"נבוזראדן", כמו במ"ב
כה, יב).

לכרמים וליגבים.
(הכתוב כאן. וליגבים"
כקרי. אפשר שגם

הגלה נבוזראדן רב
טבחים.

יב. ומדלת הארץ.
(בשבעים לג', ויונתן
"ומדלת עם הארץ".
ומתכוון כנראה כאן לדלת
העם שבארץ, המנוסים
בעבודת האדמה, שרק
אותם השאיר).

יב. השאיר רב טבחים.
(בפשיטא "השאיר
נבוזראדן רב טבחים").

לכרמים וליגבים.
(הכתיב "ולגבים", והקרי
"וליגבים". ובמקצת ספ-

הגלה נבוזראדן רב
טבחים בבבל.

(מוסיף "בבל" במובן של
לבבל לברור. ואפשר
שהקריאה המקורית היתה
בבל(ה) ").

י. ומן העם הדלים אשר
אין להם מאומה.
(חושב שהשאיר בארץ
כל הדלים שאין להם
מאומה, בין דלי הארץ,
בין דלי העיר, כנ"ל).

השאיר נבוזראדן רב
טבחים בארץ יהודה.
(כותב "נבוזראדן" כמו
נב, טז. ומוסיף "בארץ
יהודה" לברור. ונחוק
ג"כ, משום שלפיו השאיר
גם דלי העיר (עיין
לעיל), אבל לא בעיר,
כי אם בארץ).

ויתן להם כרמים ויגבים
(בוולגטה בורות מים,
קרא כנראה "וגבים".

מ"ב כה

רים כתוב „וליגבים“
(ע״ן רד"ק, וּמִנְחַת שֵׁי).
השבעים, הפשיטא,
והוולגטה מתרגמים,
לעובדים בכרם, ובשדה.
יונתן מתרגם „למהוי
מפלחין בחקלין ובכרמין“
מקדים שדה לכרם, אולי
משום שכרגיל מקדים
במקרא שדה לכרם (ע״ן
שמות כב, ד; במדבר
טז, יד; כ, יז, ועוד.
ו״מ „יגבים חופרי הארץ
לשון יקבים שהם חפירות
בקרקע“ (רש"י). ו״מ
שיגבים הוא „מגבים“,
בורות, העובדים בשדה
בחפירות ובורות. ע״ן
מ"ב ג, טז; ירמיה יד,
ג. (מצודת ציון).

ירמיה נב

בכ"י שלפניו במ"ב
כה, יב, היה כתוב
„וליגבים“, או שתיקן
כאן „וליגבים“.

ירמיה לט

בנוסח המסורתי נקוד
„ויגבים“, גימ"ל בצירה.
אפשר קרא בדברי נב,
טז „לכרמים“, ריש
בקמץ, ו„ליגבים“, גימל
צרויה. „ויגב“ כמו „גב“
כרמים ובורות. או וליג-
בים, גימל בקמץ, (יגב =
יגב), והוסיף לפיכך
„ויתן להם“. ויונתן
מתרגם „ומנינון למיהוי
מפלחין בחקלין ובכר-
מין“. מתקשה כנראה
בתרגום של „ויתן להם“,
אבל פשוטם של „ויתן
להם“ לא משמע כן.
שהיה ראוי לומר „ויתנם“
(ע״ן יהושע ט, כז).
ואפשר שהיה לפניו נוסח
של „ויתנ' לכרמים
ויגבים“, וקרא „ויתנם
לכרמים ויגבים“. אבל
הלמ"ד נתרחה בטעות
סופר, והיה כתוב „ויתנ
ל כרמים ויגבים“ וקראו
„ויתן להם (ל' כר"ת)
כרמים ויגבים“.

ביום ההוא. (מעין סיום
לספור ע"ד החורבן,
שאח"כ מתחיל הספור
ע"ד שחרור ירמיהו).

מ"ב כה

ירמיה נב

יג. ואת עמודי הנחשת אשר בית ה'.
(בכ"א "בבית". יונתן מתרגם
"די בבית מקדשא דה'". ובי"ת
היחס חסרה לפעמים (עיין לו, ו,
ח, י). ומובנה מהענין).

יז. ואת עמודי הנחשת אשר לבית
ה'.
(כאן "לבית", ואח"כ "ים הנחשת
אשר בבית". ויונתן מתרגם בש-
ניהם "די בבית". ואפשר אומר
"לבית", משום שהעמודים הם
מחוברים לבית, והנם חלק ממנו,
בעוד שים הנחשת הוא חפץ נפרד
ששמו בבית. ומצינו "וארז אל
הבית" (מ"ה ו, יח). ויונתן מתרגם
שם "ונסרין דארזא חפי ביתא).
ואת המכנות ואת ים הנחשת –
כשדים.

ואת המכנות ואת ים הנחשת –
כשדים.
(הסדר כאן מתאים לסדר שבמ"א
ז, מא–מד. אבל להלן הסדר הוא
העמודים, הים והמכנות (טז),
ומתאים לסדר הנמצא במ"א ז,
טו–כז. וי"א שבמקור כאן נאמר
"הכירות", ונשתבש אל "המכנות",
משום שבמ"ב טז, יז נאמר "ויקצץ
– – המסגרות המכנות" (שטאדע
ושוואלע). אבל המובן שם אולי
הוא המסגרות של המכנות (וכן
בשבעים, בפשיטא, ת"י, רש"י
ורד"ק). וכן אומר אח"כ "הבקר
הנחשת". ומצינו הנסמך בא בה"א
הידיעה (עיין דקדוק עברי, גזניוס–
קאוטש 42, 127). ואפשר ג"כ
שדברי מ"ב טז, יז מכוונים רק
להסרת המכנות, אבל לא לנתינתם
למלך אשור, או להתכתם, ובימי
תיקוני הדת של חזקיהו, או יאשיהו
השיבו אותן למקומן).
וישא את נחשתם בבלה.
(בשבעים ובפשיטא נוסף "ויביאו
בבלה").

וישאו את כל נחשתם בבלה.
(בשבעים נעדר "כל", ומוסיפים
"ויביאו" לפני "בבלה". ואפשר

מ"ב כה

יד. ואת הסירת. (בקצת ס' "הסירות" ביו"ד, וא"ו. ת"י "דוד-יא", יורות לשים בהן דשן המזבח (שם ז, מה). ו"הכירות" הן סירות, כמו "והכה בכיור" (שם ב, יד), "ככיור אש בעצים" (זכריה יב, רש"י).

יד. ואת היעים.

(ת"י מגרופיתא, מגרפות להסיר הדשן מן המזבח. נזכר בין כלי המזבח (שמות כז, ג; לח, ג; במדבר ד, יד, ועוד). והשרש "יעה", במובן סחף, הסרה בכח, מצינו בישעיה כה, יז, ומקביל שם ל"שטף").

ואת המזמרות.

(בשבעים "המזרקות". ויונתן מתר"ג גם זה "מזמריא", כנראה מענין זמרה, וכן רש"י מ"א ז, נ. וקשה שמזכיר כלי זמר בין כלי השרת למזבח. ויש מבארים מזמרות משרש "זמר" במובן קצץ, חתך (ויקרא כה, ג-ד), כלי לחתוך ולהיטיב פתילי הנרות של המנורה. אבל לפי"ז הן של זהב כמו מ"א ז, נ; מ"ב יב, יד (זהב או כסף) וכן להלן (יט), וכאן מדבר ממזמרות של נחושת. ודחוק לומר שנבוכד-ראצר לקח את כל כלי הזהב כשהגלה את יהויכין (מ"ב כד, ג), ועשה תחתם כלי נחושת, שהרי מזכיר כאן אח"כ כלי כסף וכלי זהב שלקח נבוזראדן (יט). ודברי מ"ב כד, יג מכוונים אולי לקישוטי הזהב של ההיכל (עיי' מ"א לב-לה). ואם גם אחז קיצץ זה לשלוח

ירמיה נב

מוסיף כאן "כל" להטעים שהרבה נחושת נשאו).

יח. בשבעים מקוצר ושונה "ואת" המזרקות ואת המזלגות".

ואת הסרות. (כתוב "הסרות" בלי יו"ד אחרי הסמ"ך, וא"ו הרבוי כתובה).

יח. ואת היעים וגו'.

(בשבעים נזכרים כאן רק שלשה כלים, המסגרות (או הכתר), המזרקות, והמזלגות).

ואת המזמרות.

(יונתן מתרגם גם כאן "מזמריא", ורש"י ג"כ מבאר "הם כלי זמר". ומדבר ממזרקות של נחושת. וכבר העירונו ע"ז לעיל).

י ר מ י ה נ ב

מ"ב כה

למלך אשור (מ"ב טז, ח), כנראה מדברי מ"ב יח, טז, וגם חזקיהו הוכרח בעצמו לקצץ זה (שם), אפשר ציפה אותם שוב אחרי מפלת סנחריב. ומדברי ירמיה כז, יח-כב; כח, ג, משמע שבגלות יהויכין לקח נבוכדראצר רק חלק מכלי בית ה'. וי"א שדברי מ"ב כד, יג-יד הם הוספה מאוחרת, ובעיקרם כיוונו לגלות צדקיהו.

(B. Stade, Zeitschr. f. d. alttest. Wiss. Vol. IV. 271 ff.

יד. — — — — —

יח. ואת המזרקות.

(מזרקות נחושת העשויים לקבל בהם דם הזבחים) (עיין רש"י שמות כז, ג), לזריקה על המזבח החיצון, (שמות כד, ו; ויקרא א, ה, ועוד). וזריקה נבדלה מן הזיה הנעשית באצבע (ויקרא ד, ו). ואפשר שמשום שמזרקות נחושת נזכרים בשמות כז, ג; לח, ג; במדבר ד, יד; מ"א ז, מ, מה; דהי"ב ד, א, בקשר עם "יעים" הוסיף כאן המביא, או קורא מאוחר, את "המזרקות".

ואת הכפות.

(כבר העירונו בנידון כפות הנחשת).

ואת הכפות.

(יונתן מתרגם "בזיכיא", הבזיכים ללבונה (רש"י שמות כה, כט). אבל הכפות ללבונה היו של זהב (עיין שמות כה, כט; לז, טז; במדבר ד, ז; מ"א ז, נ; דהי"ב ד, כב, אבל בדהי"ב כד, יד מזכיר כפות שלא היו מזהב או כסף. וכפות הנחשת הנזכרות כאן, בקשר עם כלי הנחושת המכוונים לשרת את המזבח, היו כנראה גם כן

מ"ב כה

מכוונים לשרת לאותו המזבח. ועיין ג"כ הערתינו לעיל בנידון מזמרות הנחשת).

יד. ואת כל כלי הנחשת אשר ישרתו בם לקחו.

(בשבעים "לקח". אבל "לקחו" נוח יותר שמוסב "לכשדים" (יג). ומתאים ג"כ בניגוד לנאמר אח"כ "לקח" (טו), שהכשדים לקחו את הנחושת, בעוד שרוב הטבחים לקחו את כלי הכסף והזהב.

י ר מ י ה נ ב

יח. ואת כל כלי הנחשת אשר ישרתו בהם לקחו.
(כאן נאמר "בהם" הצורה היותר רגילה).

יט. ואת הספים ואת המחתות וגו'.
(בשבעים "ואת הספים ואת המזמרות (להיטיב הנרות) ואת הסירות (למילוי שמן) ואת המנרות ואת המחתות (או "הכפות") ואת המנקיות (הגביעים).
ואת הספים.

(יונתן מתרגם "קוליא", כדים, אגנות לקבל דם, כמו "בדם אשר בסף (שמות יב, כב). במ"א ז, נ' נאמר "והספות", ויונתן שם ג"כ "וקוליא", ורש"י מבאר שם שזהו מין כלי זמר, רד"ק מבאר כדים אגנות לפי ת"י. הרלב"ג מסופק אם הם כדים ליין, או כלי זמר. ובמ"ב יב, יד "ספות", מתרגם יונתן ג"כ "קולין", רש"י מבאר שזהו כלי שיר, ורלב"ג, ש"הם כלים לקבל הדם או יין הנסכים ומה שידמה להם".

והוספת "הספים" כאן אפשר הו' שפעה מדברי מ"א ז, נ, ששם מזכיר "הספות" לפני "המחתות".
ואת המחתות.
(כבר בארנו לעיל בנידון שימושן).

טו. ואת המחתות.

(מחתות של זהב (או כסף). במ"א

מ"ב כה

ירמיה נב

ז, נ ידובר ממחתות של זהב. ורש"י בירמיה נב, יט "שחותין בהן גחלים מעל המזבח". ובמ"א ז, נ מרחיב בבאורו "לחתות בהן תרומת הדשן וגחלים להוליך ממזבח החיצון למזבח הפנימי להקטיר קטרת". וכן מבאר שם גם הרלב"ג. אבל גם במחתות הנחשת (שמות כז, ג) מבאר רש"י ג"כ "ליטול גחלים ממזבח החיצון למזבח הפנימי". והיו מחתות זהב ששימשו למנורה, לחתות בהן את דשן המנורות כשמיטיבן (עיין רש"י שמות כה, לח; במדבר ד, ט). אבל במ"א ז, נ, ובירמיה נב, יט, נאמרו מחתות בקשר עם כלים שמשתמשים בהם למזבח, לכן באר רש"י שהמחתות הללו שימשו ג"כ למזבח).

ואת המזרקות.

(של זהב (או כסף). ובמ"א ז, נ; בירמיה נב, יט ידובר ממזרקות זהב, וכן בדה"ב ד, כב. ונבדלים הם ממזרקות הנחשת (שמות כז, ג; לח, ג; במדבר ד, יד; מ"א ז, מ, מה; ירמיה נב, יח; דה"ב ד, יא). ושימושן "לדם קדשים אשר יובאו אל הקדש פנימה" (רלב"ג מ"א ז, נ).

טו. — — — — —

ואת המזרקות.

(מקודם הזכיר מזרקות נחשת (יח) שהשתמשו בהם לקבל דם לזריקה על המזבח החיצון, וכאן מדבר ממזרקות זהב, שהשתמשו בהם לדם קדשים המובא אל הקדש להזות אותו על מזבח הקטורת (עיין ויקרא ד, ז —). (דעת הרלב"ג מ"א ז, נ). ו"הספים לפי"ז היו לשום בהם יין).

ואת הסירות.

(מקודם הזכיר "סרות" (יח) של נחשת לשים בהן דשן מזבח הנחושת (שמות כז, ג), וכאן מדבר מסירות של זהב (או של כסף). וסירות של זהב לא נזכר במקום אחר. ואפשר שהסירות של זהב

י ר מ י ה נ ב

מ"ב כה

שימשו לקבלת הדשן של מזבח הזהב, כמו שסירות הנחושת שימשו לקבלת הדשן של מזבח הנחשת). ואת המנרות.

(מוסיף המנרות של זהב אחרי שמנה שאר כלי הזהב. והושפע אולי מדברי מ"א ז, מט"ג, שבדברי מט' מזכיר המנרות, ובדברי נ' שאר כלים של זהב שנזכרו גם כאן).

ואת הכפות.

(כפות זהב, בזיכים ללבונה (רש"י שמות כה, כט ועוד). מקודם הזכיר כפות נחושת (יח), איזה כלי שרת למזבח הנחושת, וכאן מזכיר כפות זהב שהיו כלי שרת למזבח הזהב. והושפע אולי מדברי מ"א ז, נ, להוסיפן כאן).

יט. ואת המנקיות.

(חסר דגש ביו"ד של "המנקיות". "ומנקיתיו" (שמות כה, כט), "מנקיתיו" (שם לו, טז), "המנקית" (במדבר ד, ז), בכולן דגש ביו"ד. והוספת "המנקיות" הושפעה כנראה מהעובדא שמנקיות נזכרו בקשר עם כפות בשמות כה, כט; לו, טז; במדבר ד, ז. והמובן של מנקיות בלתי ברור. לפי השבועים גביעים, כוסות. ת"א ות"י מכילתא, במובן כלי המכיל. רז"ל פירשו קשותיו אלו סניפין, ומנקיותיו אלו הקנים. הסניפים הם יתדות של זהב עומדים על הארץ ומפוצלים פיצולים זה למעלה מזה. והקנים, חצאי קנים חלולים הנסדקים לארכם, ששמו בין לחם ללחם כדי

י ר מ י ה ז ב

מ"ב כה

שלא יתעפשו, היו סמוכים על פיצולי הסניפים (עיין מנחות פי"א, משנה ג', ובגמרא שם דף צו, ע"א, ורש"י סובר שקשותיו הן חצאי הקנים, ומנקיותיו הן הסניפים (שמות כה, כט).

אשר זהב זהב ואשר כסף כסף לקח רב טבחים.

כ. העמודים שנים.

(בשבועים, והעמודים". אבל הדברים בעיקרם הם באור לדברי י"ז, ואינם מחוברים לדברים הקודמים להם).

הים אחד.

(בקצת נוסחאות הכתיב "האחד" והקרי "אחד", ובשאר הכתיב והקרי "אחד". ועיין "מנחת שי"). והבקר שנים עשר נחשת.

(הוספה לדברי יז, והושפע להוסיף זה ע"י דברי מ"א ז, כה. וי"א שמוסיף מאוחר השלים זה, ששכח דברי מ"ב טז, יז (שטאדע ושוואלע). אבל שם כתוב רק שאחז הוריד את הים מעל בקר הנחשת, ולא כתוב שהשחית בקר הנחושת. ולא מן הנמנע הוא שלא רק נשמרו ונתקיימו, כי אם גם ששמו שוב את הים על בקר הנחושת, בימי תיקוני הדת של חזקיהו או יאשיהו, כשטיהרו את בית ה', וחידשו את

אשר זהב זהב ואשר כסף כסף לקח רב טבחים.

(כלי הזהב והכסף לקח רב טבחים עצמו, כנ"ל. ומזכיר "זהב" לפני "כסף" אולי משום שרוב הכלים הנזכרים היו של זהב. וכבר העיר רוננו לעיל (יד בדה"מ "ואת המזמרות") בנידון דברי מ"ב כד, יג). טז. העמודים שנים.

(הדברים נראים כבאור לדברי יג, המכוון לפרט את מספר החפצים הנזכרים לעיל).

הים האחד.

(יונתן מתרגם "וימא חר" והים אחד).

- - - - -

מ"ב כה

י ר מ י ה ז ב

העבודה הדתית המסורה. ומביא
הדברים כאן למד זה אולי ממקור
בכתב, או ממסורה בע"פ).

אשר תחת המכנות.

(בקר הנחשת היו תחת הים ולא
תחת המכנות. ובשבעים, תחת
הים". ואפשר שבמקור היה כתוב
„תחתו" (מצינו כתיב של „תחתו"
ש"ב ב, יג; ג, יב; טז, ח; איוב
ט, יג). ונשמטה בטעות. ואולי היה
כתוב „תחתה" כמו „תחתיה" (מ"ב
טז, יז) וסמיכות האותיות ה"א
גרמה להשמטת הה"א הראשונה).
וי"מ „תחתיו והמכנות" (קייל),
ונוח יותר „תחתו" או „תחתה").

כ. אשר עשה המלך שלמה לבית
ה'.

(לפי הצעת קארניל היה כתוב
במקור „עשר" לפני „אשר",
ונשמטה כנ"ל. ומטעים „המלך"
לפני „שלמה" משום שלא נזכר
קודם בספר זה).

לא היה משקל לנחשתם כל הכלים
האלה.

(בשבעים נעדרים „כל הכלים
האלה", ומיותרים הם אחרי הכנוי
של „לנחשתם". ומצינו שהכנוי
בא לפני הנשוא, כמו „ותראהו
את הילד" (שמות ב, ו), ורבים
כאלה (רד"ק). ואפשר שראוי

והמכנות.

(עיין הערתנו לדברי יג' בנידון
דברי מ"ב טז, יז).

טז. אשר עשה שלמה לבית ה'.
(בשבעים, ובפשיטא „המלך שלמה".
אבל ב„מלכים" מזכיר פעמים רבות
„שלמה" מבלי התואר „המלך"
שמוכן מאליו (עיין מ"א ב, מא;
ג, א, ג; מ"ב כא, ז, ועוד). ולפי
המספר שהזכיר ע"ד העמודים והים,
ראוי היה להזכיר גם כן מספר
המכנות. ויש מציעים שבמקור
נאמר „עשר" לפני „אשר", עשר
מכנות (מ"א ז, כז). ו„עשר" נש-
מטה בטעות משום דמיון „עשר"
ל„אשר" (קאדניל בירמיהו נב, כ).
לא היה משקל לנחשת כל הכלים
האלה.

(בשבעים וולגטה נעדר „האלה").

מ"ב כה

ירמיה נב

לקרוא כאן „לנחשת מכל הכלים האלה“. הלמ"ד של „לנחשת“ בפתח. והמ"ם שייכת אל „כל“, „מכל“).

כא. והעמודים וגו'.

(מוסיף „והעמודים“ לקשר הדברים עם „העמודים“ (כ) משום שבמאמר הקודם מונה „המכונות באחרונה). שמנה עשרה אמה קומה העמוד האחד.

(בשבעים „שלשים וחמש אמה“. ובדהי"ב ג, טו, אומר שלשים וחמש אמות אורך לשני עמודים. קומת כל עמוד היתה שמונה עשרה אמה, וקומת שני העמודים ביחד היתה לפי"ז שלשים וחמש אמה. ולא מנה אמה אחת, משום שחצי אמה מכל עמוד נכנסה בתוך הכור תרת (רש"י ורד"ק מ"א ז, טו). וי"א שקומת שני העמודים ביחד היתה רק שלשים וחמש אמה כבדהי"ב ג, טו. וקומת כל עמוד היתה לפי"ז רק שבע עשרה אמות וחצי. ובמ"א ז, טו; מ"ב כה, יז, וכאן בשמונה כל עמוד בפני עצמו איננו מקפיד על חצי האמה, ותופס מנין שלם י"ח אמות. ודרך הכתוב לתת מספר שלם אף שאינו מדויק כ"כ (באור לדהי"ב, יוסף ווייסע).

קומה. (הכתיב „קומה“ והקרי „קומת“. ולהלן אומר „וקומת“ (כב). ואפשר שכאן נתכוון ב„קומה“ לסמן מושג המדה, כמו ארך, רחב. ומצינו צורה זו גם בנסמך, כמו „כאיפה שעורים“ (רות ב, יז).

יז — — — — —

שמנה עשרה אמה קומת העמוד האחד.

מ"ב ב כ ה

י ר מ י ה נ ב

וכדומה (רד"ק). העמד. (חסר וי"ו).
 כא. וחוט שנים עשרה אמה יסבנו.
 (מוסיף לפרט המדה לפי מ"א ז,
 טו. ובשבעים שם "ארבע עשרה
 אמה". ובנוסח המסורתי שם כתוב
 "יסב את העמוד השני". בשבעים
 הנוסח שם שונה, ומסיים "וכן
 העמוד השני". יונתן מרגם ג"כ
 "וכן לעמוד תנינא". וכן להלן
 "וכאלה לעמוד השני" (כב). ורש"י
 מפרש שם מדוע מזכיר רק את
 העמוד השני, והרי זה מקרא
 קצר, פירש ארכו של אחד וילמד
 השני ממנו, ופירש הקיפו של שני
 וילמד ממנו הראשון". אבל אפשר
 שהתיבות "העמוד השני" נכתבו
 בקיצור, בראשי תיבות "העמוד'
 השני", בכוונה להקרא "העמודים
 השנים").

ועביו ארבע אצבעות נבוב.
 (בשבעים "סביב" במקום "נבוב".
 ובמ"א ז, טו נעדרים הדברים
 הללו בנוסח המסורתי, ונמצאים
 בשבעים בנוסח שלפנינו. ואפשר
 שהובאו שם בשבעים בהשפעת
 הדברים שלפנינו. ו"נבוב", חלול,
 (שמות כז, ח; לח, ז; איוב יא,
 יב), נכון, שהעמודים היו נבובים,
 חלולים, שאלמלא כן היה העובי
 של עמודים בעלי היקף של שנים
 עשרה אמה, גדול מארבע אצבעות.
 ולפי שהעמודים היו נבובים היה
 עבי הכתלים רק ארבע אצבעות).

כב. וכתרת עליו נחשת.
 (בשבעים "עליהם". ומתאים לזה
 נחיצות ההטעמה של "האחת"

וכתרת עליו נחשת.

(כתרת, עטרה, כתר, קישוט העוטר
 ראש העמוד. ויונתן מרגם "וק"

מ"ב כה

רונתהון". ובדהי"ב נקרא "כתרת"
(שם ד, יב), וגם "צפת" (שם ג,
טו) מן "צפה" שהיה צפוי לראש
העמוד).

וקומת הכתרת שלש אמה.
(הקרי "אמות").

ירמיה נב

אח"כ. אבל "עליו" מתאים אל
העמוד האחד המדובר קודם (כא).

וקומת הכתרת האחת חמש אמות.
(במ"ב כה, יז "שלש אמה", אבל
במ"א ז, טז; ובדהי"ב ג, טו אומר
ג"כ שהצפת, היא הכתרת, היתה
חמש אמות. ורש"י מבאר זה לפי
רז"ל בפרושו למ"א ז, טז ששתי
האמות התחתונות של הכותרת לא
היו מצוירות והיו שוות לעמוד,
ושלש העליונות היו מצוירות, לכן
חשב רק את שלש העליונות במ"ב
כה, יז, ומשום זה אמר "ושבכה
ורמונים על הכתרת סביב" בכוונה
להטעים שדן ע"ד שלש האמות
העליונות המצוירות. וכן מבאר
רד"ק בפרושו למ"א ז, טז. ואפשר
להציע ג"כ בתור השערה שאולי
ציינו המספרים באותיות (כדעת
אחדים), והשתבשות של אות ה'
שסימנה חמש גרמה לקריאת האות
ג' שסימנה שלש. והשתבשות זאת
אפשרית, שתחת ה' כתב איזה
סופר ה', ועיקום הרגל השמאלית
גרם לקריאת האות כמו ג).

אמות. (נוח יותר מ"אמה").
ושבכה ורמונים על הכותרת סביב
הכל נחשת.

("ורמונים", "הכותר" מלאים
בוי"ו).

כב. וכאלה לעמוד השני ורמונים.
(התיבה "ורמונים" היא קטועה,
בלי כל קשר לדברים הקודמים.
ומאמר חדש מתחיל בדברים

ושבכה ורמונים על הכתרת סביב
הכל נחשת.

וכאלה לעמוד השני

י ר מ י ה נ ב

מ"ב כה

הבאים „ויהיו הרמנים“ וגו'. ובמ"ב כה, יז אומר „על השבכה“ במקום ורמונים שלפנינו, והמובן שם ג"כ בלתי ברור. ובשבעים גורסים כאן „וכאלה לעמוד השני שמונה רמונים באמה לשתיים עשרה האמה“. והדברים יהיו קשורים לפי"ז לדברים הבאים „ויהיו הרמנים“. יש מציעים שאפשר שמחיבורן של שתי הנוסחאות במ"ב כה, יז, וכאן, תמצא הנוסחא המקורית, היינו, „וכאלה לעמוד השני שבכה ורמנים“, ונשתבשו הדברים גם פה גם שם (קארניל בבאורו לירמיה נב, כב). אבל כנראה מדברי כג, הובאו הדברים „על השבכה“ מדברי מ"ב כה, יז (בהוספת „סביב“), שנמצאו גם שם בסוף המאמר. והתיבה „ורמנים“ רומזת אל „ורמונים“ הנזכרת קודם „ורמונים על הכותרת סביב“, ומביא הדברים, או קורא מאוחר, חזר על „ורמונים“ לפרט מספרם „ויהיו הרמנים“ וגומר. וכדומה לזה מצינו קודם בדברים „והעמודים“ וגו' (כא) שרמזו לדברים הקודמים „העמודים שנים“ (כ). ואחרי שגמר פרוט מספר הרמונים שבאר „ורמונים“, שב אל המקור, בדברים „על השבכה“ (מ"ב כה, יז). ומוסיף המספר של הרמונים סמך על דברי מ"א ז, יח-כ, והוסיף „סביב“ כמו שם כי, להורות שהרמונים היו חרוזים על השבכה סביב והקיפואה).

מ"ב כה

ירמיה נב

יז.

כ. ויהיו הרמנים תשעים וששה
רוחה

כל הרמונים מאה.
(המובן של "רוחה" בלתי ברור.
בשבעים "חלק", בוולגטה תלויים,
יורדים למטה, ביונתן "בעברתא",
בעבר, בצד. ורש"י מפרש "רוחה"
כמו לרוח, שהעמודים העמדו
בהיכל סמוך לכותל ההיכל, ותשעים
וששה רמונים היו לרוח האולם
והיו נראים לעין, וארבעת הרמונים
הנשארים היו בין העמוד והכותל,
ולא נראו לעין העומד באולם.
ובכל עמוד היו שני טורים, כל
טור מאה רמונים, ומאתים רמונים
לכל עמוד. ובשני העמודים ביחד
היו ארבע מאות רמונים (מ"א ז,
כ, מב). ומעין זה גם רד"ק (מ"א
ז, כ). י"מ "רוחה" במובן של
לרוח השמים, היינו בקו השווה,
בניגוד לרום ועומק. תשעים וששה
רמונים היו בחוט, או בחוטים,
בקו ישר סביב העמוד, בעוד
שארבעת הרמונים הנשארים היו
תלויים בקו יורד למטה מהחוט
(דוהם). אבל בכל מקום משמעות
של "רוח" הוא צד, עבר, וקשה
למצוא קשר בין "רוחה" ו"רוח
השמים". ובתור השערה אפשר
להציע שבמקור נאמר "רומה",
לרום (עין משלי כה, ג; מיכה
ב, ג; חבקוק ג, י) ומתכוון
שהרמונים היו מצוירים באופן
שפנו לרום, או מתכוון שהרמונים
היו בחלק העליון של הכותרת,
לא כרמונים שהיו בשולי מעיל

מ"ב כה

ירמיה נב

האפוד (שמות כח, לד). והשתבשות
המ"ם לחי"ת אפשר הוסבה ע"י
דמיון האותיות, (בארמית-מצרית
(5th-1st cent B.C.) ובתקופה הקדומה
של הנצרות והשתבשות אפשרית!
כג. על השבכה סביב.

(כבר העירונו לעיל בנידון הדברים).

כד ויקח רב טבחים

את שריה כהן הראש.

(בשבעים נעדר „שריה“)

ואת צפניה כהן המשנה.

(בשבעים נעדר „צפניה“. ו„המש-
נה“ מתאים אל „כהן הראש“, וכן

„כהני המשנה“ (מ"ב כג, ד).

וכתוב כאן „צפניה“ וכן „צפניה“

(כט, כה), ושם מבדיל אותו מ„כל

הכהנים“ בתואר „הכהן“.

ואת שלשת שמרי הסף.

(כבר העירונו לעיל בנידון „שמרי

הסף“. ובשבעים „שמרי הדרך“).

על השבכה.

יח. ויקח רב-טבחים את שריה

כהן הראש.

(יונתן מתרגם „כהנא רבא“, הכהן

הראש וכן מתרגם גם „הכהן

הגדול“ (מ"ב כג, ד).

ואת צפניהו כהן משנה.

(במ"ב כג, ד „ואת כהני המשנה“

אומר „המשנה“. ויונתן מתרגם שם

„סגן כהניא“, „כהן המשנה“ וכן

כאן).

ואת שלשת שמרי הסף.

(יונתן מתרגם „אמרכליא“, וכן

מתרגם מ"ב יב, י; כב, ד; כג,

ד, ועוד. ובת"י במדבר א, ו; ג,

לב, מקביל „אמרכל“ אל ראש בית

אב, ונשיא. והשורש של „אמרכל“

בלתי ברור. בתוספתא שקלים פ"ב

טו מבאר זה כמורכב מן „מר

כל“, אדון כל, והאלף לפי"ז נר-

ספת. בבבלי הוריות יג, ע"א מבאר

זה מן „אמר כל“. הערוך (קאהוט)

מבאר זה מלשון פרסי במובן

מחשב וסוכן, ואסטראו לפי המבטא

מרכול, מרכל בירושלמי מבאר זה

מן „מלכל“ משרש „מלך“ בחילוף

הרי"ש במקום למ"ד לשיפור הביטוי.

רש"י מבאר ספי העזרה הממונים

מ"ב כה

י ר מ י ה נ ב

על מפתחות העזרה (מ"ב יב, י, וכן כג, ד). רד"ק מבאר שסוף הוא שם כללי לכלי השרת ושומרי הסף הם שומרי כלי הבית (מ"ב יב, וכאן). וכן מבאר הרלב"ג. יט. ומן העיר לקח סריס אחד.

אשר הוא פקיד על אנשי המלח-מה. (מכוונים לבאר ש"סריס איננו שומר בית הנשים (אסתר ב, ג), אלא שר על אנשי המלחמה. ומצינו "סריס" במובן שר (בראשית מ, ז). ומשום זה "הוא"). וחמשה אנשים מראי פני המלך.

אשר נמצא בעיר.

יט. ואת הספר שר הצבא המצבא

כה. ומן העיר לקח סריס אחד. (בשבעים נעדרים "ומן העיר לקח", והמאמר המתחיל "וסריס" וגו' מחובר אל הקודם. אשר היה פקיד על אנשי המלחמה. (הבין הדברים לא כבאור של "סריס", אלא כהמשך הספור, ושינה אל "היה", שאחרי שנלכדה העיר לא היה עוד שר, ובלתי נוח "אשר הוא").

ושבעה אנשים מראי פני המלך. (בשבעים "ושבעה אנשי שם" וגו'. במ"ב כה. יט נאמר "וחמשה" וכאן נאמר "ושבעה". וכבר נתקשו רז"ל בזה. ותירצו "להביא שני סופרי הדיינים" (במדבר רבה פי"א, ה. וכן רד"ק במ"ב כה, יט). ובמגלה כג, ע"א; וסנהדרין י, ע"א, חמשה מרואי פני המלך, שבעה רואי פני המלך. החמשה היו החשובים מרואי פני המלך, וכל רואי פני המלך שבעה. אפשר קראו כאן "ושבעה אנשים ראוי". ורש"י כאן מבאר ג"כ "השנים חשובים ולא חשובים כל כך". ועיין אסתר א, יד. ואפשר הושפע משם).

אשר נמצאו בעיר.

(בפשיטא "אשר נשארו בעיר"). כה. ואת ספר שר הצבא המצבא

מ"ב כה

ירמיה נב

את עם הארץ.

(בשבעים "ספר" וגו'. אבל גם "הספר" כנסמך ניחא, שמצינו נסמך בא בה"א הידיעה, כמו "המזבח הנחשת" (מ"ב טז, יד), "הבקר הנחשת" (שם טז, יז).

וששים איש מעם הארץ הנמצאים בעיר.

(החשובים מעם הארץ).

כ. ויקח אתם נבזוראדן רב טבחים

וילך אתם על מלך בבל רבלתה. (בכ"ר, ובתרגומים "אל", אבל מצינו "על" במובן "אל" במקומות רבים).

כא. ויקח אתם מלך בבל וימיתם.

ברבלה בארץ חמת.

את עם הארץ.

(כותב "ספר" בלי ה"א הידיעה, כרגיל, וגו' יותר מן "הספר". בשבעים נעדר "שר", בפשיטא "הספר ושר", בת"י "הספר". אבל הדברים "המצבא את עם הארץ" מתאימים לסופר, המחזיק רשימות של מנין הנקראים לצבא מכל עיר ועיר (רש"י), וקראם להפקד בצבא בשעת הצורך, ולא לשר הצבא, המנהיגם במלחמה נגד האויב).

וששים איש מעם הארץ הנמצאים בתוך העיר.

(מוסיף "בתוך", אולי בכוונה לבאר מדוע נענשו ששים איש, שלא נאכר כלום ע"ד חשיבותם. ומטעים "בתוך", ששים האנשים מעם הארץ נמצאו בתוכה של העיר, כשהאחרים ברחו, או נאספו מחוץ לעיר החרבה להגלות לבבל, וששים אלו נשארו בתוך העיר, אפשר הסתתרו, וחיכו לעזיבת חיל בבל את הארץ).

כו. ויקח אותם נבזוראדן רב טבחים. ("אותם" מלא בוי"ו).

וילך אותם אל מלך בבל רבלתה. ("אותם" מלא בוי"ו, ו"אל" נכון. ובשבעים "דבלתה").

כז. ויכה אותם מלך בבל וימתם. ("ויכה", בלתי מקוצר כמו "ויך", ורבים כאלה. עיין כ, ב; מ"א כב, כד, לד, וכדומה. ו"אותם" מלא וי"ו, ו"וימתם" חסר יו"ד. ובשביעים נעדר "וימתם").

ברבלה בארץ חמת.

י ר מ י ה נ ב

מ"ב כה

(כבר הזכיר קודם „רבלתה (כ).
ואפשר שחזר על „ברבלה“ כדי
לפרט „בארץ חמת“ שלא הזכיר
קודם. (ו. כ).

ויגל יהודה מעל אדמתו.

(נראה כסיום של הסיפור. עיין
מ"ב יז, כג. והדברים הבאים
המתחילים „והעם הנשאר בארץ
יהודה“ וגו' הם הוספה).

כב-כו.

(מספר בקיצור ע"ד מות גדליהו,
ועזיבת בני יהודה את ארצם.
והספור נוסד על ירמיה מ, ז-מג,
ז).

— — — — —

ויגל יהודה מעל אדמתו.
(בשבעים נעדרים. ולפי דברי לא
משמע שעדיין נשארו אז יהודים
בארץ, ולא הגלו עד שנת שלש
ועשרים לנבוכדראצר).

— — — — —

(איננו חוזר על דברי מ"ב כה,
כב-כו, שהספור המקורי נמצא
כבר בהרחבה לעיל מ' ז, — מג, ז).

כח-ל. (במקומם של דברי מ"ב
כה, כב-כו, שהשמיט משום שנמצאו
כבר בהרחבה בספר, הביא דברי
כח-ל הנובעים ממקור היסטורי
בכתב, או ממסורה שבע"פ. ובשב-
עים נעדרים דברי כח-ל. והמספרים
בנידון הגלויות השונות דורשים
דיון מיוחד, ועיין בבאורים ע"ז).
לא. ויהי בשלשים ושבע שנה
לגלות יהויכן מלך יהודה.

(בשבעים „יהויקים“. וכתוב כאן
„יהויכן“ בלי יו"ד לפני הנו"ן.
ובת"י „יהויכין“).

בשנים עשר חדש בעשרים וחמשה
לחדש.

(במ"מ כה, כז, „בעשרים ושבעה“,
וכאן „בעשרים וחמשה“. וכבר
נתקשו רז"ל בזה. ובסדר עולם
רבא, פרק כח אומר „מה ת"ל
בכ"ה ומה ת"ל בכ"ז? אלא בכ"ה
מת שטנו נבוכדנצר ונקבר, ובכ"ו
הוציאו אויל מרודך מקברו וגררו

כז. ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות
יהויכין מלך יהודה.

בשנים עשר חדש בעשרים ושבעה
לחדש.

י ר מ י ה נ ב

מ - ב כ ה

בשביל לבטל גזרותיו, ולקיים מה שנאמר „ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב“ וגו' (ישעיה יד, יט), ובכ"ז הוציאו ליכניה". ורש"י כאן ובמ"ב שם, ורד"ק במ"ב מפרשים לפי סדר עולם הנ"ל. ובשבעים נאמר כאן „בשבעים וארבעה“. ובתור השערה (רחוקה) אפשר להציע שהמספרים בשבעים ובנוה"מ, השונים מהמספר שמצינו במ"ב כה, כז, הוסבו ע"י כתיבת המספר בקיצור בר"ת. בכ"י שלפני מעתיק של הנוסח המסור רתי היה כתוב „ו'שה“, במקום „ו'שה“=ושבעה, וקראו לפיכך ו'שה=וחמשה. ובכ"י שלפני השבעים היה כתוב „ו' בעה“, וקראו ארבעה).

לא. נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת מלכתו.

(בשבעים „אויל מדכר“. לא דק-דקו, כמו שכתבו „יהויקים“ במקום „יהויכין“. וכאן נאמר „מלכתו“ במקום „מלכו“ במ"ב. אפשר שחשב ש„מלכו“ משמע עלותו למלוכה, והיה ראוי לומר „ביום מלכו“, והשנה הראשונה למלכותו איננה קובעת זמן מיוחד בשנה. שינה לפיכך אל „מלכתו“, היינו, כשנשלמה שנה למלכותו. בחגיגת יום עלותו למלוכה זכר רבים לטובה, ובתוכם גם את יהויכין).

את ראש יהויכין מלך יהודה.

(בשבעים „יהויקים“).

ויצא אתו.

כז. נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת מלכו.

(„מלכו“ משמע עלותו למלוכה, בשנה שהתחיל למלוך).

את ראש יהויכין מלך יהודה.

— — — — —

מ"ב כה

(בשבעים ובפשיטא נמצאים גם כאן „ויצא אתו“ כבירמיה נב).

מבית כלא.

(„בית כלא“ סתם בלתי נוח. ובשבעים „מבית כלאו“. ויש מציעים שבמקור היה כתוב „כלאו“, וסמיכות הו"ו של „כלאו“ אל הו"ו של „וידבר“ גרמה להשמטת הו"ו של „כלאו“ (שטאדו שוואלץ).

ירמיה נב

(בשבעים מוסיפים לפני זה „ויגל-חהו“, וכדומה לזה בבראשית מ, יד).

מבית הכליא.

(אפשר שינה מן מ„בית כלא“ (או „מבית כלאו“), משום שחשב שלא יתכן ששמו את יהויכין בבית כלא כללי, והשינוי הפתאומי מבית כלא כללי, להיות אוכל לחם בבית המלך נראה לו ג'כ קיצוני יותר מדי. שינה לפיכך אל „מבית הכליא“ (הכ"ף בקמץ, במשקל „אסיר“), היינו שנמצא בבית מיוחד, שהיה כליא בו, מוגבל בתנועתו. ובשבעים „מן הבית אשר היה כלוא בו“ (שמור בו). והכתיב „הכליא“, והקרי „הכלוא“. וכן לז, ד. ו„כליא“ שם תואר, כמו „אסיר“, ומורה מצב מתמיד, פעול (ישעיה יד, יז, ועוד). והקרי ביכר „הכלוא“ אולי משום שמביע מצב קיים, אבל לא מתמיד. ועיין גזניוס-קאוטש, 84^a8,9,12).

לב. וידבר אתו טבות.

ויתן את כסאו ממעל לכסא מלכים. (השינוי של „מעל“ אל „ממעל“ נוח יותר שמברר שכוותו למעלה, לסימן חשיבות. והכתיב „מלכים“, והקרי „המלכים“. ואפשר ששינה אל „מלכים“, משום שחשב שאם מתכוון לכסאות המלכים שהיו שם בקביעות היה ראוי לומר „כסאות המלכים“. ושינה זה אל „כסא מלכים“, היינו, שהיה בהיכלו כסא, שנודע כ„כסא מלכים“, שאיזה מהמלכים שהיו

כח. וידבר אתו טבות.

ויתן את כסאו מעל כסא המלכים. (בשבעים, ובפשיטא ויונתן „כסאות“, ומתאים ל„המלכים“).

מ"ב כה

ירמיה נב

אתו בבבל, כשנקרא, או הוזמן
בהיכל המלך היה יושב על כסא
זה. ולפי הנאמר אח"כ, „ואכל
לחם לפניו תמיד" וגו', משמע
שהמלכים לא נמצאו בתכיפות
בהיכל המלך. ובשבעים נעדר
„לכסא", ורק „ממעל המלכים".
אשר אתו בבבל.

(כבר בארנו לעיל בקשר עם „כסא
מלכים").

לג. ושנה את בגדי כלאו.
(„ושנה" בה"א, הכתיב העברי
הקבוע. וכבר העירונו בנידון
מקומם ומקוריותם).

ואכל לחם לפניו תמיד כל ימי
חיו.

אשר אתו בבבל.
(לפי הנאמר לעיל „המלכים" מש-
מע שמתכוון למלכים ידועים.
כנראה, מלכים שנוצחו והוסרו
מכסאותם, והגלו לבבל לפאר
היכלו של מלך בבל המנצח,
ולהראות גדולתו).

ושנא את בגדי כלאו.
(„ושנא" באל"ף, כתיב ארמי.
והדברים „ושנא את בגדי כלאו",
ראויים לבוא בסוף כו', אחרי
„מבית כלא", שלא הובא לפני
המלך בבגדי כלאו, ובודאי לא
הושיבו בהיכלו „מעל כסא המלכים"
בהיותו לבוש בגדי כלא. ועיין
בראשית מא, יד. ואפשר שהדברים
הללו נוספו בצדי הגליון כהערה,
בהשפעת דברי בראשית הנ"ל,
והיו מכוונים כהערה לדברי כו'.
ונספחו בפנים שלא במקומם. וזה
יבאר אולי ג"כ הכתיב הארמי של
„ושנא", וגם „ושנא" במקום
„וישנה", ובהשפעת „ושנא" תיקנו
ג"כ „ואכל" במקום „ויאכל" המקורי.
אבל הוספה זו היא קדומה בכל
אופן, כמוכח מהמצאה בירמיה נב,
לג, ובתרגומים).

ואכל לחם תמיד לפניו כל ימי
חיו.

מ"ב כה

(י"מ ש"לפניו" לא לפניו ממש ועל שלחנו, שאומר אח"כ "וארחתו — נתנה לו" (רד"ק). וי"מ שאכל על שלחנו רק בזמנים ידועים, חגים, וכדומה. וי"מ שהדברים "וארחתו" וגו' מכוונים לומר ש"נוטל פרס מבית המלך לכל צרכיו" (רש"י ירמיה נב, לד), לצרכי עצמו, ולצרכי ביתו ומשרתיו. ועוד נדון להלן בנידון "ימי חייו", לחייו של מי הם מכוונים).

ל. וארחתו ארחת תמיד נתנה לו. (הדברים נראים כסותרים את הנאמר קודם ש"אכל לחם לפניו" (כט). רש"י בפירושו לירמיה נב, לד מיישב זה שמתכוון שהיה "נוטל פרס מבית המלך לכל צרכיו". והרד"ק בבאורו כאן אומר ש"לפניו לא לפניו ועל שלחנו שהרי אומר וארחתו" וגו'. הדברים "וארחתו" וגו' לפי"ז הם באור לנאמר קודם, ודחוק. ועוד נדון ע"ז להלן). מאת המלך.

(בשבעים "מבית המלך", ויונתן מתרגם "מן קדם מלכא". מכוונים כנראה להטעים שאין הדברים כפשוטם, שהמלך בעצמו נתן לו את הארוחה).

ירמיה נב

(הכתיב "חיו", והקרי "חייו"). ושינוי סדר הדברים לכתוב "תמיד" אחרי "לפניו", הוסב אולי משום שחשב ש"לחם תמיד" משמעותו בלי הפסק (במדבר ד, ז; כח, י, ועוד) או משום ש"לחם תמיד" סימן לחם הפנים (במדבר ד, ז). ע"י השינוי מוסב "תמיד" אל "ואכל". ומצינו כדומה לזה בש"ב ט, ז, י).

לד. וארחתו ארחת תמיד נתנה לו. (בשבעים "והארוחה נתנה לו תמיד").

מאת מלך בבל.

(כבר הזכיר "מלך בבל" בדברי לא, ואין צורך לחזור ולבאר שמ"ד דבר ממלך בבל. ובמ"ב כה, ל, אומר "המלך". ואפשר שמביא הדברים מ"מלכים" נתקשה בסתירה שבין הדברים "ואכל לחם לפניו" וגו' (לג) והדברים "וארחתו" — נתנה לו" כנ"ל. וחשב שהדברים "ואכל לחם לפניו" — כל ימי חייו מכוונים לימי חייו של אויל מרדך, שכיבדו לסעוד על שולחנו. אבל אחרי שתי שנים למלכו נהרג אויל

ירמיה נב

מ"ב כה

מרדך ע"י גיסו נרגל-שראצר שמלך תחתיו (לפי ברזוס. עיין הבאת דבריו ב-Josephus c. Ap. i20 ועיין ג"כ ב-Jos. Ant. X.XI, 2 שלפיו מלך אויל מרדך שמנה עשרה שנים. וכנראה נשתבשו שם הדברים. והדברים „וארחתו" וגו' מכוונים לקורות יהויכין בימי „מלך מלך בבל" שמלך אחרי אויל מרדך, שלא כיבד כ"כ את יהויכין שיסע עד על שלחנו, אבל לא נמנע מהספיק לו כל צרכיו ששלח לו (השערת קארניל בבאור סתירת הדברים. והמביא שינה משום זה בכוונה את „המלך" (מ"ב כה, ל), וכתב „מלך בבל", להורות שהדברים אינם מכוונים אל „המלך" הנזכר קודם, אלא למלך בבל שמלך אחריו. וקרוב לשער שהמלך שמלך אחרי אויל מרדך שחומת על ידו, לא כיבד הרבה את ידידו של המלך המומת. ויש השערה שדברי ברזוס, שאויל מרדך התנהג נגד החוק, הביעו את השקפת בני המחלקות השולטות, הכהונה והצבא, שחשבו מעשי חנינה וחסד, מעין זה שהראה אויל מרדך למלך מנוצח של עם שמרד ונלחם בבבל, כמעשים רעים המתנגדים למנהג המקובל. אפשר לשער לפי"ז שנרגל שראצר התנהג לא בחסד (עיין השערת R. W. Rogers, Hist. of Babylonia and Assyria 1951. Vol. II, pp. 545-546) לד. דבר יום ביומו.

דבר יום ביומו.

ירמיה נב

מ"ב כה

עד יום מותו.

(בכ"א נעדרים. ונעדר במ"ב כה, ל. ולפי הערתנו לעיל שמביא הדברים כאן חשב שהדברים „וארחתו" וגו' מכוונים לתמיכת יהויכין ע"י המלך שמלך אחרי אויל מרודך, אפשר שהוסיף בכוונה „עד יום מותו" להורות שמתכוון למוהו של יהויכין, שמת מיתה טבעית, בעוד שהנאמר קודם „כל ימי חייו" (לג) מכוון לאויל מרדך שלא מת מיתה טבעית, אלא נהרג. ואפשר שהשמיט את הדברים „כל ימי חייו" (מ"ב כה, ל), ובשבעים נעדרים. או שלא חפץ להשמיט דברי מ"ב הנ"ל, אם משום זהירות, או משום שחפץ לסיים בדבור ע"ד חיים.

כל ימי חייו.

(מקודם „חייו" חסר יו"ד (לג), וכאן „חייו" מלא. ובמ"ב כה, כט-ל, ההפך מזה. ובשבעים נעדרים כאן „כל ימי חייו").

כל ימי חייו.

(„חייו" חסר יוד. ולעיל „חייו" מלא (כט). ועיין „מנחת שי". ונחלקו רז"ל בזה ימי חייו של מ, של אויל מרודך, או של יהויכין (עיין רד"ק). ואפשר ש„ימי חייו" (כט) מכוונים לאויל מרודך, ו„ימי חייו" כאן מכוונים ליהויכין שחי גם אחרי הריגת אויל מרודך).

מההשנאות ומההערות שהעירונו לעיל, אפשר לראות שהעורך של „מלכים" כבר ידע דברי ירמיה מ, ז-מג, ז (או מקורם). ויסד עליהם ספורו הקצר ע"ד גדליהו (מ"ב כה, כב, -כו). עורך מאוחר של „ירמיה" הוסיף בסוף הספר את דברי מ"ב כד, יח-כה, ל, בשינויים שונים, בהשמטות והוספות כנ"ל. ובמקומם של דברי מ"ב כה, כב-כו, שכבר נמצאו בהרחבה בירמיה מ, ז-מג, ז, הוסיף דברי נב, כח-ל, שהובאו ממקור שבכתב, או ממסורה שבע"פ. אח"כ בא עורך מאוחר, שהכניס

דברי ירמיה נב, ד"טז, בקיצור ובשינויים, בדברי לט, א"ב, ד"י. ולא רק ההשנאות, כי אם גם דברי לט, א"ב, ד"י בעצמם מורים שאינם מקוריים שם, אלא הובאו ממקום אחר.

(א). דברי לט, א"ב מתחילים בפתיחה הנראית כבאה לספר ע"ד מאורעות שלא נזכרו קודם, בשעה שכבר נזכרו המאורעות עצמם, וגם מאורעות אחרים הקשורים בהם (כא, א; לב, א"ב; לד, א; לו, ה). ואם אמנם לא נזכרו שם זמן התחלת המלחמה, לא כאן המקום לפרט זה, אלא מקודם, ולא היה צריך להתחיל בפתיחה שמשמעה התחלת ספור חדש.

(ב). נושא הספור בפרקים הקודמים הוא ירמיהו, בעוד שבדברי לט, א"י, נושא הספור הוא המלחמה ותוצאותיה לצדקיהו, לירושלים ולעם.

(ג). דברי לט, ג נראים כמקוריים, משום הפרטים הנזכרים בהם, שאינם נזכרים במקום אחר (אם כי הם מעוררים שאלה בנידון צורתם המקורית, שהשם „נרגל שראצר“ נזכר פעמיים בין השרים, ושמות השרים הנזכרים בדברי ג' אינם מתאימים לשמות השרים הנזכרים בדברי יג. ועיין בבאורים ע"ז). אבל דברי ג' אינם קשורים היטב לדברי ב', שהבקעת העיר איננה בהכרח סוף המלחמה, וכניסת שרים בעיר. מאידך גיסא, אם נשמיט דברי א"ב מהמקור, אז אפשר לקשר דברי ג' לדברים „והיה כאשר נלכדה ירושלם“ (לח"כח), הדגים בלכידת העיר. ומשום זה השמיט המוסיף את הפתיחה „ויהי“ הנמצאת בדברי מ"ב כה, א; ובירמיה נב, ד.

(ד). דברי לט, ד"י קשים ג"כ. הנושא איננו קורות ירמיהו, אלא גורל צדקיהו, ירושלים והעם, ומתאימים לספור ב„מלכים“ ולחזרתו בירמיה נב, שממנו הובאו. קשה ג"כ להסכים לדעה שחבורם של דברי ד' לדברי ג' הקודמים להם, מורה שצדקיהו שהה בירושלים עד אשר ראה את שרי בבל יושבים בשער התוך. אבל זר הדבר שצדקיהו ישהה בעיר אחרי שנבקעה, ויחכה עד אשר יראה את השרים בשער התוך. ולפי מ"ב כה, ד, וירמיה נב, ז, אמנם ברחו צדקיהו ואנשי החיל מיד כשנבקעה העיר. משמע שהדברים הנוחים במקומם נתקשו כאן משום חבורם הבלתי מתאים לדברים הקודמים להם, שהנם המקוריים.

דברי ח"י קשים ג"כ, שלפי פשוטם משמע שהמאורעות המסופרים אירעו יחד אחרי הבקעת העיר, בעוד שלפי נב, יב בא נבוזראדן לירושלים כחודש אחרי לכידת העיר. ואם היה נבוזראדן בירושלים גם בזמן שנלכדה, היה ראוי להזכיר את שמו בין שמות השרים האחרים (לט, ג. אמנם יש מציעים לשנות דברי לט, ג ולהכניס שם „נבוזראדן רב טבחים“ בהתאמה לדברי י"ג (הצעת פאלץ). אבל השינויים בדברי ג' לפיו רבים הם, והתאמת דברי ג, יג מסופקה).

(ה) דברי לט, יא-יג דנים אמנם בנושא העיקרי של הספורים

הקודמים בספר, היינו, בירמיהו. אבל הם מעוררים שאלה ע"ד מקוריותם. התענינותו הגדולה של נבוכדראצר בגורלו של ירמיהו (יא"ב) מעוררת שאלה ע"ד מקוריותה, שאם גם ידעו ע"ד נבואותיו של ירמיהו והתנגדותו למלחמה בבבל, הרי ידעו ג"כ שהשפעתו של ירמיהו לא היתה חזקה ביהודה עצמה למנוע את המלחמה. קשה ג"כ לבאר דברי י"ג, ששרים גדולים ביחד עם „כל רבי מלך בבל" נשלחו להוציא את ירמיהו מחצר המטרה. דברי יא-יג נראים לפיכך כמושפעים מהערצה מיוחדת שהעריצו את ירמיהו בתקופה מאוחרת, שתארה את שחרור ירמיהו לפי השקפתה ודמיונה. והסגנון של ההרצאה „וישלח" (יג), ואח"כ שוב „וישלחו" (יד) מורה ג"כ ששינוי חל בדברים.

ו) הספור שלפנינו (יא-יד) מעורר ג"כ שאלה ע"ד מקוריותו (או ע"ד מקוריותם של הפרטים), כשנשווה אותו לספור שבדברי מ, א-ו. בספור שלפנינו מרבה נבוכדראצר להזהיר את נבוזראדן להיטיב לירמיהו, ונבוזראדן איננו מראה השתדלות מיוחדת לקיים את הדבר, אלא שולח אותו לגדליהו. בספור שבדברי מ, א-ו, מאידך גיסא, לא נזכר נבוכד-ראצר כלל, ונבוזראדן עצמו הוא המשתדל לטובת ירמיהו בדבור ובמעשה. הספור שלפנינו (יא-יד) נראה ג"כ כסותר של מ, א-ו, שלפי י"ד ישב ירמיהו בתוך העם, תחת פקידותו וחסותו של גדליהו, ולפי מ, א-ו הלך ירמיהו עם הגולים, אסור באזקים, עד רמה, ושם שיחרר אותו נבוזראדן. ואם הספורים דנים בשני מאורעות שונים (כמו שנראה להלן), ובשניהם היה נבוזראדן המשתדל, אזי קשה להבין מדוע נבוזראדן איננו מזכיר כלל שיחרורו הראשון של ירמיהו בדבריו אליו (מ, ב-ה).

ז) דברי לט, טו-יח, מעוררים ג"כ שאלה ע"ד מקומם המקורי. הקטע הנבואי ע"ד גורלו של עבד-מלך, שירמיהו ניבא בהיותו עצור בחצר המטרה, היה ראוי לבוא לפי תכנון אחרי לח, כח, ולא אחרי הספור ע"ד הוצאת ירמיהו מחצר המטרה כשנלכדה העיר, בפרק שלפנינו. הקשיים הנזכרים מורים שדברי לט' בצורתם שלפנינו אינם כולם מקוריים, ושינויים חלו בתכנם ובסידורם. ודברי לט' המקוריים היו לח, כח („והיה כאשר נלכדה ירושלים"), לט, ג, יד (כדעת חוקרים רבים. ובשבעים נעדרים דברי לט, ד"ג). והשרים שכבשו את ירושלים (לט, ג) הנם אותם ששלחו והוציאו את ירמיהו מחצר המטרה, אפשר ע"י השתדלותו של גדליהו, שהיה ממעריציו של הנביא, ואולי חפץ ג"כ לחזק השפעת פקידותו על בני עמו, ע"י השפעת ירמיהו שיתמוך בו.

הסבה שגרמה אח"כ להכנסת דברי לט, א"ב, ד"י, בקיצור ובשינויים, לפי דברי נב, ד"טז, לא קשה לשער. המביא חשב שהספור ע"ד כיבוש ירושלים ותוצאותיו לירמיהו הוא פגום ובלתי נשלם, משום חסרון הספור ע"ד תוצאות לכידת העיר בנוגע למלך, לירושלים, ולעם, החשובים גם

מצד עצמם, גם משום היחס של גורלם לנבואותיו של ירמיהו על אודותם. אבל הבאת דברי לט, א"ב, ד"י, שדנו בגורלם של צדקיהו, ירושלים, והעם, הפסיקה בין דברי ג' ודברי יד' והמשך הספור ע"ד גורלו של ירמיהו נפסק ע"ז. המביא הרגיש לפיכך נחיצות להוסיף דברי לט, יא-יג לקשר הענין. אבל מביא זה טעה במובן הספורים של דברי לט, ג, יד, ודברי מ, א-ו, שהיו במקורם שני ספורים שונים ע"ד מאורעות שונים, וחשב שנבזזראדן המשחרר את ירמיהו ברמה (מ, א-ו) היה גם המשחרר של ירמיהו מחצר המטרה, והוסיף דברי יא-יג בהשפעת ההשקפה המאוחרת שהעריצה את ירמיהו כנביא נערץ לא רק ע"י צדקיהו כי אם גם ע"י נבוכדנצר (בנידון השמות הנזכרים בדברי לט, יג רבו ההשערות, ועיין בבאורים, וב"מסתרי העבר" ל"י. ש. פייגין, עמ. 130-118).

והספורים המקוריים של דברי לט, ג, יג, ודברי מ, א-ו דנים בשני מאורעות שונים. כשנלכדה ירושלים לא החלט עוד גורלה של העיר, אם להשאירה או להחריבה, משום שנבוכדנצר שיכול להחליט ע"ז נמצא אז ברבלה (ה). שרי בבל שלכדו את העיר (ג) לא החריבו לפיכך את ירושלים. את גדליהו בן אחיקם, שנודע כמתנגד למלחמה בבבל, והיה אולי, מהנפולים אל הבבלים בראשית המלחמה, מינו כפקיד על שארית העם, וישאירוהו בבית השלטון בירושלים ("הבית", הבית המיוחד, או הנודע, לט, יד). הם שלחו ג"כ להוציא את ירמיהו מחצר המטרה (יד), אפשר ע"י השתדלותו של גדליהו, כנ"ל. ירמיהו לא חפץ ליהנות מחסותו ומטובותיו של גדליהו, שבאו ע"י תמיכת הבבלים, ולא חפץ ג"כ להבדל לטובה מבני עמו הנענים והסובלים, "וישב בתוך העם" (יד).

אבל קיומה של ירושלים אחרי לכידתה לא האריך. נבוכדנצר ברבלה החליט להחריבה, אם משום שהמלחמה הארוכה בירושלים הבצורה גרמה לו לפחוד מהתפרצות חדשה של היהודים בעתיד, או משום שאיזה שרים מבית המלוכה, מעין ישמעאל בן נתניה ואנשי חיל שנמלטו מירושלים ונטו אחריהם, המשיכו את המלחמה בארץ גם אחרי לכידת העיר. נבוכדנצר החליט אז להחריב את ירושלים, ושלח את נבזזראדן רב הטבחים להגשים פקודתו (נב, יב). גדליהו נאלץ אז להעתיק מרכז פקידותו מירושלים להמצפה (מ, ו). והכשדים ששרפו את בתי ירושלים שרפו גם את "הבית" שהיה מיוחד לגדליהו (עיין הערתנו לעיל בהשוואות, לדברים, "ואת כל בית גדול", מ"ב כה, ט; ירמיה נב, יג).

כשחרבה ירושלים, ורוב העם שהיו בירושלים הלכו בגולה, מלבד "דלת הארץ", שהיו עסוקים כפועלים שכירים בעבודת האדמה, שנשארו בארץ (מ"ב כה, יב), לא רצה ירמיהו ללכת למצפה, אלא בחר ללכת עם בני העם הגולים, להתענות ולסבול כמוהם, ולנחמם ולעודדם בעתיד לקוות לגאולה. הוא לא רצה להיות ניכר ונבדל מבני עמו, והלך באזקים בין

הגולים, כאחד מהם (מ, א). איזה מהגולים כנראה הכירוהו והמליצו עליו, או סיפרו על אודות נבואותיו ופעולותיו לבבלים הממונים עליהם. כשהגיעו הדברים לנבוזראדן רצה להיטיב גורלו של הנביא מיהודה, שהתנגד למרידה בבבל והתנבא מראש על התוצאות (מ, ב־ד). אז נוכח ירמיהו שלמרות רצונו יהיה גורלו שונה ונבדל לטובה מגורלם של שאר הגולים. הוא חשש ג'כ שלא יוכל להשפיע הרבה על הגולים, שיחשדו בו שהוא ידידם של הבבלים המיטיבים לו. נפשו סלדה ג'כ מקבלת טובות מהבבלים אויבי עמו ומחריבי ארצו. לפיכך בחר ירמיהו לשוב אל ארצו החרבה, אל בני עמו הדלים שנשארו בארצם, לחיות ולסבול כמוהם, בלי תמיכות וטובות מהבבלים, ולעודד את בני עמו הנשארים בארץ להחיות את עמם וארצם, ולהניח את היסוד להתחדשותו והתגברותו הרוחנית והמדינית של העם בעתיד. הוא שב למצפה וישב בתוך העם הנשארים בארץ (מ, ו). אבל המוסיף דברי לט, ד-ו חשב שנבוזראדן שהתיחס בכבוד לירמיהו בצאתו בגולה (מ, א-ו), היה מסתמא ג'כ השר שהשתדל בהוצאת ירמיהו מחצר המטרה, כשנלכדה העיר, ואליו מכוונים דברי לט, יד. לפיכך הוסיף דברי לט, יא-יג, וגרם לבלבול הספור. והדמיון של הדברים „קחנו וענינך שים עליו” וגו' (לט, יב) לדברי מ, ד-ה, מורה שמוסיף דברי לט, יב, הושפע מדברי מ' הנ"ל. והמוסיף המאוחר של לט, יא-יב, הושפע מההשקפה המאוחרת שהעריצה את ירמיהו, לחשוב שנבוכדנצר בעצמו שמע ע"ד הנביא והעריצו. ואפשר ג'כ שכבר נתפתחה אז צגדה עממית ע"ד התענינותו של נבוכדנצר בגורלו של ירמיהו, משום הערצת הנביא, ומשום הספור ע"ד החופש שניתן לירמיהו בהבדל משאר בני העם.

ומציאותם של דברי לט, טו-יח שלא במקומם הנכון, אפשר תבאר לנו גם השתלשלות סידורם הנוכחי של דברי לט. בתור השערה אפשר להציע שהדברים בצורתם שלפנינו הגם סידור שלישי, וטעות בסדר הקריאה גרם לבלבול הסדר.

הדברים המקוריים היו מסודרים להקרא בשני עמודים.

סידור א'.

לח, כח ²	לח, כח'
לט, ג	
לט, יד	
	לט, טו-יח

כשקראו בטעות את הדברים בעמוד אחד, סודרו הדברים כנ"ל
סידור ב'.

לה, כח' כח²

לט, ג

לט, יד

לט, טו-יח

ההבאות וההוספות המאוחרות גרמו לסידור שלפנינו, כנ"ל:

סידור ג'

לח, כח' כח²

[לט, א-ב] הבאה.

לט, ג

[לט, ד-י] הבאה.

[לט, יא-יג] הוספה.

לט, יד

לט, טו-יח.

השתדלנו לבאר שינויי העריכה בפרקים הנדונים לעיל. ולפי
 האמור נמצא בהם דוגמא של עריכה סובבת וחוזרת, המלווה בשינויים,
 השמטות, והוספות, שנעשו לא במקרה, אלא לפי דרישת מקום הכנסת
 הדברים המובאים, ולפי טעמו, השקפתו, והבנתו של העורך.